

ERITYISEN ELÄMÄN VÄREJÄ

Mari Rökman

Opinnäytetyö, kevät 2013

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Diak Etelä, Järvenpää

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Rökman, Mari. Erityisen elämän värejä. Diak Etelä, Järvenpää, kevät 2013, 58 s. Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK)

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää ilmaisullisten keinojen toimivuutta lievästi kehitysvammaisten nuorten naisten elämän tukena. Tavoitteena oli myös arvioida lievästi kehitysvammaisten nuorten aikuisten itsenäistymisprosesseja asumispalvelujen näkökulmasta. Työssä selvitettiin myös taiteen ja taideterapian roolia kehitysvammaisten nuorten naisten itsenäistymisprosesseissa.

Aineisto koostui nuorten naisten asumisyksikössä toteutetuista toiminnallisista produktioista, jotka liittyivät asumisyksikön arkeen. Projektin ja aineiston keruu alkoi syksyllä 2011. Toiminta oli suunniteltua. Sitä dokumentoitiin ja arvioitiin. Asumisyksikön henkilökunta, asukkaiden perheet ja asukkaat itse olivat mukana prosessissa.

Vammaisuutta tarkasteltiin toimintakyvyn ja yhteiskunnallisen käsityksen kannalta. Taidetta ja taideterapiaa lähestyttiin ekspressiivisen taideterapian ja taiteistumisen kautta. Kehitysvammaisen nuoren naisen elämää tarkasteltiin itsetunnon, seksuaalisuuden, perheen ja asumisen näkökulmasta. Taidetyöskentelyä lähestyttiin hyvinvoinnin lähteenä ja osallistajana. Kehitysvammaisen nuoren naisen kasvun ja identiteetin tukemista taiteen keinoin selvitettiin.

Prosessin aikana selvisi, että taide avasi väyliä oman ainutlaatuisuuden ja omien tunteiden tunnistamiseen. Taide toimi myös siltana yhteisön, yksilön ja ympäristön välillä. Taiteen kautta asumisyksikön asukkaat oppivat havaitsemaan tunteitaan ja niiden kautta syntyviä oivalluksia. Kukin itsenäistyy ja aikuistuu omassa tahdissaan. Ilmaisulliset keinot voivat tukea nuoren naisen identiteetin rakentumista. Tämän tutkimuksen mukaan taidetyöskentely voi myös täydentää asumispalvelua monin keinoin.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, taide, ilmaisu, itsetunto, identiteetti

ABSTRACT

Mari Rökman. Colours of a special life. Language: Finnish. Järvenpää, Spring 2013. 58 p. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of this study was to find out if expressive methods can support the life of slightly disabled young women. Another aim was to evaluate the processes of slightly disabled young adults becoming independent as an aspect of housing services. This study also tried to clarify the role of arts and art therapy in the processes of young women becoming independent.

The project and collecting the material for the study started in the fall of 2011. The material of the study consists of expressive activities placed in one housing unit of young disabled women. The activities were a part of the residents' everyday life situations. The activities were planned, documented and evaluated. The process was accompanied by the staff of the housing unit, the residents and their families.

Disability is in this study approached by the social model of disability and functioning. Art and artistic activities are approached by the theory of expressive art therapy and the phenomena artification. The life of a young, disabled woman was considered in context of self-confidence, sexuality, family and housing. Creating art was considered as a source of well-being and participation. To support the growth of a young disabled woman with the ways of creating art was also cleared up.

During the process, it was found out that art can offer a variety of ways to recognize and admit the uniqueness and emotions of each person. Art can build a bridge between a person, his society and environment. Through creating art the residents learned to recognize their emotions and insights. Each person becomes independent and has his own rhythm to grow up to be an adult. Expressive methods can support the growth of identity of a disabled person. According to this study creating art can also complete the housing services in many different ways.

Key words: disability, art, expression, self-confidence, identity

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	8
3 KEHITTÄMISPROSESSI	10
3.1 Toimintaympäristö	10
3.2 Asumisvalmennuksessa itsenäisen elämän taitoja.....	10
4 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET JA KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY	12
4.1 Vammaisuus ilmiönä	12
4.2 Taide hyvinvoinnin lähteenä ja osallistajana.....	19
4.2.1 Ekspressiivinen taideterapia ja taiteistuminen	19
4.2.2 Aistipohjainen ilmaisu, estetiikka ja luovuus	20
4.2.3 Winnicotin luovuusteoria	21
4.2.4 Rogersin luova yhteys ja taiteistuminen.....	22
4.3 Vammainen nuori nainen.....	23
4.3.1 Itsetunto	23
4.3.2 Seksuaalisuus.....	25
4.3.3 Perhe	28
4.3.4 Asuminen.....	28
5 TAIDE HYVINVOINNIN LÄHTEENÄ.....	32
5.1 Osallisuutta taiteen keinoin.....	32
5.2 Miten taiteen keinoin voidaan tukea kehitysvammaisen nuoren naisen kasvua ja identiteettiä?	35
6 TAIDE TULEE TYTTIKSEEN.....	37
6.1 Kehittämisen askeleet	37
6.2 Olennainen löytyy.....	41
6.2.1 Läsnäolo	41
6.2.2 Verkkaisuus ja arjen rutiinit	42
6.2.3 Ruokapöydän ääressä jaetaan kokemuksia	43
6.2.4 "Mä maalaan mun pahan olon pois!+.....	44
6.2.5 Kivi - kanava muistoihin	44

6.2.6 Torstai-iltana kynttilän valossa.....	46
7 KIRKASTAN SÄVYJÄ.....	47
7.1 Ilmaisullisten keinojen toimivuus identiteetin tukena	47
7.2 Itsenäistymisprosessi asumispalvelun näkökulmasta.....	47
7.3 Mitä ilmaisullisilla keinoilla voidaan saavuttaa?	48
7.4 Lisää värejä	48
8 OMAT VÄRINI.....	50
LÄHTEET	53

1 JOHDANTO

Seison pysäkillä. Katson taaksepäin. Näen asemia, pysäkkejä. Vaihtuvia maisemia, paljon kanssamatkustajia, konduktöörejä. Joihinkin juniin nousin, toisiin en. Jotkut junista kiisivät ohi.

Oman elämäni ammatillinen kulku piirtää monilinjaisen kartan. Kaksi vuotta sitten olin itsevarma lastentarhanopettaja. Tänä keväänä valmistun epävarmaksi sosionomiksi.

Junaan, joka vei minut kehitysvammaisten pariin, nousin tyhjänä tauluna. Mitä voisin antaa näille ihmisille . mitä he antavat minulle? Voinko minä tukea heitä? Mitä minun tulee tietää kohdatessani näitä ihmisiä? Millä oikeutuksella lähestyn heitä?

Jo nyt tauluni on täynnä värejä, monenlaisia muotoja ja viivoja. Jotkut täsmällisiä ja tarkkarajaisia, toiset haparoivia ja muuntuvia. Monet muodot limittyvät toisiinsa. Värit sekoittuvat. Liittymäkohdissa ja rajoilla tapahtuu paljon.

Erityisten nuorten naisten elämässä on ristivetoa ja jännitteitä . kasvu naiseksi, oman elämän itsenäiseksi toimijaksi, ei ole yksinkertaista. Yhteiskunnan sortavat asenteet tahraavat tai haalistavat monia kauniita, raikkaita tauluja.

Millä keinoin voisimme olla kirkastamassa erityisen elämän värejä? Tämä työ pyrkii tuomaan esiin joitakin värejä erityisestä elämästä. Joitakin kohtaamisia, pysäkkejä ja hetkiä. Uskon, että juuri pienet ja pysäyttävät oivallukset voivat johtaa suurempaan. Niiden avulla voimme oppia näkemään elämän erityistä värikirjoa . sekä omassa, että erityisten läheistemme tauluissa.

Kuva 1.

2 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Suoritin kaksi opintoihini liittyvää harjoittelua lievästi kehitysvammaisten nuorten naisten asumisyksikössä Järvenpäässä syksyllä 2011 ja keväällä 2012. Yhteys asumisyksikköön jatkui vielä syksyllä 2012. Yksikön ohjaajilla oli huoli asumisyksikössä asuvista aikuistuvista nuorista naisista, jotka olivat kehityksensä herkässä ja vaativassa vaiheessa. Nuo nuoret naiset etsivät samaistumiskohteita ja suuntaa elämälleen. He tarvitsivat avaimia itsetuntemukseen ja erilaisten tunteiden ilmaisuun. Heitä tulisi ohjata arjen asioissa. Asumispalveluun tarvittiin lisätukea. Otin vastaan haasteen työskennellä Narikan Tyttönaapurinimisessä asumisyksikössä. Tämä oli ensimmäinen kosketukseni kehitysvammaisten parissa tehtävään työhön. Lähdin matkaan uteliaana, ilman ennakkoletuksia ja vähäisin teorialiedoin. Harjoittelun aikana toteutin toiminnallisia tuotteja, joita dokumentoin pitämällä päiväkirjaa ja kuvaamalla jonkin verran.

Harjoitteluni jatkuivat luontevasti opinnäytetyöprosessina. Prosessin aikana olin mukana myös Seurakuntaopiston, Diakin ja Etevan toteuttamassa kehitysvammaisten nuorten aikuisten taidekoulutuksessa, Ainossa ja Oivassa. Kaksivuotisen koulutuksen aikana opiskelijat opiskelevat taideaineita Järvenpään kampuksella Diakin ja Seurakuntaopiston opiskelijoiden joukossa. Se on koulutus, jossa on mukana asiantuntijoita eri aloilta. Koulutuksesta pyritään rakentamaan kokonaisuus, joka tukisi opiskelijaa yksilöllisesti ja monipuolisesti. Olin jo aiemmin tutustunut muutamaan Ainon ja Oivan opiskelijaan ja seurannut heidän elämäänsä Narikan asumisyksiköissä ja aktiviteeteissa. Ajallisesti pitkän kokemuksen myötä saatoin laajemmin ja syvemmin perehtyä kehitysvammaisen nuoren naisen elämässä vaikuttaviin asioihin oman prosessini ja aiempien tutkimusten valossa.

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää ilmaisullisten keinojen toimivuutta lievästi kehitysvammaisten nuorten naisten elämän tukena. Hankeharjoittelussani käytin useita toiminnallisia menetelmiä. Tein havaintoja niitä toteuttaessani ja pyrin myös näkemään ja arvioimaan toiminnan vaikutusta asumisyksikön asukkaiden elämään.

Haluan myös arvioida lievästi kehitysvammaisten nuorten aikuisten itsenäistymisprosessia asumispalveluiden näkökulmasta. Tässä kehitysvaiheessa erityisesti nuoren vanhemmat ja sisarukset ovat avainasemassa. Ovatko he aidosti tukemassa nuoren siirtymistä itsenäiseen asumiseen? Merkittävää on myös se, miten yhteiskunta tukee nuoren perhettä ja järjestää asumispalvelun kehitysvammaiselle nuorelle.

Tavoitteeni on tuoda tietoa siitä, millä ilmaisullisilla keinoilla voidaan tukea kehitysvammaisten nuorten naisten itsenäistymisprosesseja. Mikä rooli taiteella ja taideterapialla voisi olla niissä?

Haluan myös nostaa esiin niitä yhdessä koettuja arvokkaita hetkiä, joissa yhteinen ymmärrys ja ilmaisu ovat vieneet tilanteita eteenpäin ja tuoneet ratkaisun vaikeaan tilanteeseen.

Kehittämistehtävänä on selvittää, miten ilmaisulliset keinot voivat täydentää asumispalvelua ja tukea nuorten naisten identiteetin rakentumista. Asiaa selvitettiin toteuttamalla erilaisia toiminnallisia produktioita, jotka liittyivät asumisyksikön asukkaiden arkeen. Toiminta oli suunniteltua. Sitä dokumentoitiin ja arvioitiin.

3 KEHITTÄMISPROSESSI

Seuraavassa kuvaan kehittämisprosessin toimintaympäristöä ja omaa lähestymistapaani työhön.

3.1 Toimintaympäristö

Näennäisesti vammaiset ovat itse suhteellisen tyytyväisiä asumiseensa. Todellisen tilanteen arvioiminen on kuitenkin vaikeaa. Tuon tämän asian esiin käsittelemällä muutamia aiheesta tehtyjä tutkimuksia. Miten voimme ulkopuolisina tietää, mitä asumisympäristö vammaisen ihmisen elämänlaadun kannalta merkitsee?

Järvenpäässä sijaitseva Narikka oy on elämys- ja asumispalveluja kehitysvammaisille tuottava yritys. Se järjestää yksilöllisiä asumispalveluja kaikenikäisille kehitysvammaisille ihmisille. Tyttönaapuri on Narikka oy:n yksikkö, jota yleisemmin kutsutaan Tyttikseksi. Sen asukkaat ovat valmentautumassa itsenäiseen asumiseen. He ovat muuttaneet lapsuudenkodeistaan maaliskuussa 2011.

3.2 Asumisvalmennuksessa itsenäisen elämän taitoja

Tarkoitukseni oli löytää ilmaisullisia keinoja, joiden avulla voisi tukea kehitysvammaisten nuorten naisten identiteettiä. Koska asumisyksikössä tarvittiin apua arjen asioiden sujumiseen, halusin olla tukemassa myös sitä. Syntyi prosessi, jossa olin monella tavalla mukana ja läsnä toiminnassa.

Lupauduin elämään arkea Tyttiksen asukkaiden kanssa. Tutustuin heihin ja heidän arkeensa pikkuhiljaa. Kuuntelin heidän toiveitaan ja ideoitaan vapaa-aikansa suhteen. Tutustumisen ja keskustelujen pohjalta suunnittelin produktioita, joiden ajattelin inspiroivan heitä.

Yhteistyö henkilökunnan kanssa oli avointa. Sain vapauden ja rauhan tehdä asioita tyttöjen kanssa. Ohjaajilta sain asianmukaista ohjausta ja tietoa tyttöjen elämässä vaikuttavista asioista, kuten sairauksista ja perhetilanteista.

Keräsin prosessistani aineistoa pitämällä omaa päiväkirjaa. Prosessin aikana havainnoin, valokuvasin ja keskustelin tyttöjen ja muun henkilökunnan kanssa. Tutustuin myös tyttöjen vanhempiin. Siten sain seurata tyttöjen elämää heidänkin näkökulmastaan.

Tarkastelen vammaisuutta lähemmin toimintakyvyn ja yhteiskunnallisen käsitksen kannalta. Nostan esiin ekspressiivisen taideterapian, koska se soveltuu monipuolisuutensa ja monitaiteisuutensa vuoksi hyvin lähestymistavaksi työskenneltäessä erityisryhmien parissa. Taiteistuminen on ilmiö, joka vaikutti toteuttamissani asioissa Tyttiksen tyttöjen parissa.

4 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET JA KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELY

Tässä luvussa määritellään työn keskeisimmät käsitteet. Niitä tarkastellaan valittujen tutkimusten valossa. Taidetta lähestytään hyvinvoinnin lähteenä ja osallistajana. Vammaisen nuoren naisen elämää tarkastellaan itsetunnon, seksuaalisuuden, perheen ja asumisen näkökulmasta.

4.1 Vammaisuus ilmiönä

Suomessa elää tällä hetkellä keskimäärin 40 000 kehitysvammaista henkilöä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012, 3). WHO:n määritelmän mukaan kehitysvammainen on henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Yksinkertaistettuna kehitysvammaisen on vaikeampi hallita itse elämänsä, soveltaa ja oppia uusia asioita. (Arvio, Aaltonen 2011, 12.)

Suomessa kehitysvammaisuudella tarkoitetaan älyllistä kehitysvammaa, vaikka kehitysvammaisuus tarkoittaa muidenkin elimien kuin hermoston vammoja ja vaurioita. Kehitysvammaiset ovat monenlaisista yksilöistä koostuva heterogeeninen ryhmä. He ovat suurin vammaisryhmä. (Arvio, Aaltonen 2011, 12-13.)

Ihmisyyttä ei voi määritellä älykkyyssosamäärän mukaan. Älykkyys on vain ihmisyyden yksi elementti. Kehitysvammaisissa ihmisissä tulee esiin usein yleisihmillisiä piirteitä kuten rehellisyys, rohkeus, heikkous, rakkaus ja teeskentelemättömyys. Se, miten kehitysvammainen ihminen tulee nähdyksi, riippuu siitä, mitä asioita ihmisyydessä nähdään arvokkaana ja mitä korostetaan. (Vehmas 2005, 174.)

Vammaisuutta on tutkittu yleisimmin siten, että tutkimus on palvellut tiettyjä tiedeyhteisöjä, ei niinkään vammaisia itseään. Lääketieteellinen näkökulma on ollut vallitseva. Tieteellinen tutkimus on tähdännyt siihen, miten vammainen

henkilö voisi selviytyä elämästä henkilökohtaisen tragediansa kanssa. (Vehmas 2005, 59.)

Tällaisesta näkökulmasta lähestyminen ei palvele vammaisia ihmisiä kokonaisvaltaisesti. Läheskään aina vammaisten ongelmat eivät ole ratkaistavissa lääketieteen keinoin. Jotta vammaistutkimus voisi palvella vammaisia itseään, tulisi sen nostaa esille yhteiskunnan järjestelyjen ja vammaisten omien kokemusten suhde. Vammaisuutta tulisi lähestyä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa syntyvänä ilmiönä. (Sochor 2013, 9; Vehmas 2010, 7.)

Yhteiskuntamme toimii pitkälti niin sanotun normaaliväestön ehdoilla. Vammaisuus ajaa ihmisen asemaan, johon ei kuulu tasavertainen mahdollisuus työhön, koulutukseen, seksuaaliseen ilmaistamiseen ja liikkumiseen. Yhdenvertaisuus, kansalaisoikeuksien toteutuminen ja esteetön osallisuus ovat vammattomille usein itsestäänselvyksiä. (Kortelainen & Utriainen 2012, 68; Vehmas 2005, 79.)

OlenNainen on vammaisten naisten tavoiteohjelma, joka on julkaistu naistenpäivänä vuonna 2006. Sen mukaan vammaisella naisella on oltava samat ihmisoikeudet kuin vammattomalla naisella. Vammaisella naisella on oltava oikeus naiseuteen ja seksuaalisuuteen eikä häntä saa syrjiä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (Näkövammaisten keskusliitto 2006.)

Valitettavasti näyttää kuitenkin siltä, että 1800-luvun yhteiskunnalliset rakenteet ovat yhä vielä pystyssä vammaisen ihmisen työllistymistä, sosiaalista osallistumista ja koulutusta ajatellen. Jatkavatko tämän päivän erityisopetus ja työtoimintakeskukset perinnettä vammaisten syrjimisestä ja eristämisestä? (Vehmas 2005, 53.)

Näkemyksemme mukaan yhteiskunta on se, joka vammauttaa ihmisiä, eivätkä heidän vammansa. Vammaisuus on vamman päälle ladattu ylimääräinen rasite, joka aiheutuu vammaisten ihmisten tarpeettomasta eristämisestä ja ulossulkemisesta ja joka näin estää heidän täyden osallistumisensa yhteiskunnassa. (Reinikainen 2007, 31.)

Edellinen teksti on brittiläisen vammaisjärjestö UPIAKSEN (Union of Physically Impairment Against Segregation) julistuksesta. Brittiläinen 1970-luvun poliittinen vammaisliike ja sen akateemisesti suuntautuneet vammaisaktivistit loivat vammaisuuden yhteiskunnallisen mallin. Malli henkilöityy myös Michael Oliveriin, joka on alun perin nimennyt mallin. (Reinikainen 2007, 31.)

Samaan aikaan Amerikassa Berkeleyn yliopistosta lähti liikkeelle radikaali liike, joka ajoi vammaisten itsemääräämisoikeuksien toteutumista. Kolme vaikeavammaista opiskelijamiestä joutuivat asumaan sairaalassa. Tästä sisuuntuneina miehet alkoivat kehittää ajatusta siitä, että he voisivat avustajien avustuksella asua muiden opiskelijoiden kanssa. Rahoitus järjestyi ja yliopisto oli myötämielinen. Heidän toimintansa herätti ihailua ja vammaisten etuja ajava joukko kasvoi. Vammaisjärjestöjen radikalismi sai syvällisiä muutoksia aikaan. (Könkkölä 2006, 18-19.)

Könkkölä kirjoittaa kokemuksistaan Amerikassa. Berkeleyssä hän tapasi vahvalla itsetunnolla varustettuja vaikeavammaisia. He asuivat laitosten ulkopuolella. Omasta itsenäisen elämän keskuksesta sai tukea ja apua, kun sitä tarvitsi. Vammaiset ihmiset hallitsivat itse elämäänsä. He istuivat johtokunnissa, etsivät työpaikkoja, hoitivat apuvälineiden korjauksesta, etsivät esteettömiä asuntoja ja välittivät henkilökohtaisia avustajia. (Könkkölä 2006, 19-20.)

Vammaisuuden yhteiskunnallinen malli on kotoisin brittiläisestä vammaistutkimuksesta. Malli esitellään usein myös suomalaisessa vammaistutkimuksessa, mutta sitä pidetään kuitenkin harvoin varteenotettavana lähtökohtana. Yhteiskunnallista mallia selkeyttää sen tarkasteleminen vastakkain yksilömallin kanssa. (Reinikainen 2007, 28.)

Vammaisuuden yksilölliseen malliin liittyy moraalinen elementti. Jo antiikin aikoina vammaisuuden katsottiin johtuvan yksilön tai hänen sukunsa tekemistä moraalisisista vääryyksistä. Antiikin Hefaistos-jumalan jalat olivat epämuodostuneet, koska hänen äitinsä oli uhmannut miestään Zeusta tulemalla raskaaksi ilman sukupuoliyhteyttä. (Vehmas 2005, 111.)

Yliluonnollisten jumalolentojen langettamat kiroukset eivät riitä vammaisuuden selitykseksi enää nykyaikana. Vammaisuuden aiheuttaa yksilön fyysinen tai henkinen vajavuus. Näille vajavuuksille on selkeät biologiset syyt. Yksilöllinen vammaisuuden selittäminen juurtui länsimaihin tultaessa 1900-luvulle. (Vehmas 2005, 111.)

Vammaisuuden yksilöllisen mallin mukaan yksilössä ja hänen ruumiissaan on jotain vikaa. Nämä viat ja ongelmat ratkaistaan yksilöön kohdistuvalla parantamisella ja hoidolla. Yksilömalli luottaa kontrolliin, asiantuntija- ja ammattivetoisuuteen sekä medikalisaatioon, lääketieteellistämiseen. Vammaiselle ikään kuin annetaan lupa toimia asiantuntijoiden, viranomaisten ja organisaatioiden taholta. Vammainen on *»sairas«* tai *»potilas«*. Yksilöllinen vammaisajattelu passivoi vammaisen pieneksi lapseksi, joka ei voi eikä kykene puhumaan omasta puolestaan. (Nurmi-Koikkalainen 2006, 31; Reinikainen 2007, 29; Vehmas 2005, 113.)

Asiantuntijuus ei vammaisuuden yksilömallin mukaan ole vammaisella itsellään, vaikka hänellä on pisin kokemus omasta elämästään. Yhteiskunnallinen malli korostaa henkilön omaa valtaa ja asiantuntijuutta omassa elämässään ja siihen liittyvissä päätöksissä. Puhutaan valtaistumisesta. Siinä on kyse prosessista, jossa ilman valtaa olevat alkavat toimia toisin ja ottaa itselleen valtaa. (Nurmi-Koikkalainen 2006, 34.)

Vammaisuuden yhteiskunnallinen malli tekee erottelun vamman ja vammaisuuden välillä; vamma on fyysisen ruumiin kuvaus ja vammaisuus on yksi yhteiskunnan sortamisen muoto. Tämä malli antaa mahdollisuuden huomion kääntä-

misen vammaisesta ihmisestä häntä ympäröivään yhteiskuntaan. (Reinikainen 2007, 12.)

Vammaisuus voidaan nähdä kulttuurisesti tuotettuina konstruktioina. Puhe, mielikuvat ja käsitykset vammaisista ovat usein sortavia, kieli- ja mielikuvat negatiivisia. Elleivät nämä muutu, vammaiset asetetaan toistuvasti yhteiskunnallisten aktiviteettien ulkopuolelle ja toiseuden tilaan. Kulttuuriset käsitykset, asenteet ja mielikuvat ovat esteenä vammaisten aseman parantamiseen esim. lainsäädännöllä. Vammaisuuden yhteiskunnallisten esteiden ja haittojen poistaminen edellyttää kulttuuristen konstruktioiden tunnustamista, purkamista ja uudelleenrakentamista. (Sochor 2013, Reinikainen 2007, 13.)

Edellinen edellyttää myös ruumiiseen ja sukupuoleen liittyvien merkitysten vaikutuksen huomioimista. Kohdistuuko vammaisiin naisiin alhaisemmat sosiaaliset ja yhteiskunnalliset rooli- ja osallistumisodotukset kuin miehiin? (Reinikainen 2007, 13.)

Marjo-Riitta Reinikainen on vammaisen naistutkija. Hänen mukaansa vammaisen nainen asettuu sukupuolensa ja vammaisuutensa vuoksi eriarvoiseen asemaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa suhteessa vammattomiin naisiin tai miehiin sekä vammaisiin miehiin. (Reinikainen 1999, 341.)

Osan hänen tutkimusaineistoaan muodostivat ei-vammaisten naisten ja miesten kirjoittamat fiktiiviset elämäntarinat fyysisesti vammaisista naisista ja miehistä. Reinikainen halusi selvittää, millaisia yleisiä puhe- ja ajattelutapoja vammaisuudesta kulttuurissamme on. (Reinikainen 2007, 15.)

Aineiston tarinat vammaisista naisista poikkesivat sekä tyyliltään, että sisällöltään. Niissä toistui yleisesti ajatus vammaisuudesta yksilön ongelmana, joka aiheutuu poikkeavasta ruumiista. Vammaisen miehen kohdalla myös ympäristön ja yhteiskunnan merkitys tiedostetaan. Vammaisesta naisesta kirjoitetut tarinat ovat pessimistisempiä kuin tarinat vammaisista miehistä. Vammaisten naisten työnsaantimahdollisuudet, toimintamahdollisuudet ja elämänlaatu ovat huonompia kuin vammaisten miesten. He ovat vahvemmin sidottuja vammai-

seen ruumiiseensa kuin miehet. Vammaisen naisen asetetaan taistelemaan puutteellisuuttaan ja epätäydellisyyttään vastaan. Mies taas vapautuu normien vaatimuksista ja voi suunnata voimansa isyyteen, työhön ja parisuhteeseen. (Reinikainen 2007, 19-20.)

Tarinat kertovat siitä, että vammaista naista arvotetaan negatiivisemmin kuin vammaista miestä. Mieheys näyttää suojelevan vammaisuuden toiseuttavalta vaikutukselta, naiseus taas korostaa ja vahvistaa toiseutta. Käsitykset, joita vammaisiin naisiin ja miehiin liitetään, ovat sukupuolisidonnaisia. Reinikainen kysyykin löydöstensä perusteella sitä, tulevatko vammaiset naiset ja miehet kohdelluiksi tasavertaisesti muun muassa kuntoutus- ja sosiaalipalveluissa? (Reinikainen 2007, 20.)

Onneksi jotkut tahot uskaltavat ravistella vammaisia sortavia asenteita. Kampin ostoskeskuksessa järjestettiin vuoden 2012 elokuussa Keep your own style-muotinäytös, jonka mallit olivat pyörätuolissa olevia kehitysvammaisia naisia. Muotinäytöksen organisoitiin 19-vuotias cp-vammaisen Hilla Lehtimäki. Hän kyllästyi siihen, että avustajat puokevat vammaisten jalkaan useimmiten verryttelyhousuja ja muita mahdollisimman helppoja ja mukavia vaatteita. Hän haluaa kulkea pillifarkuissa ja suunnitella pukeutumisensa itse. Näytöksen catwalkille ilmestyi kaunis nuori nainen korkokengissään ja itse suunnittelemassaan mustassa cocktailmekossa. Hilla aikoo opiskella vaatetusalaan. Hän ei anna cp-vamman haitata tahtiaan. Vuoden 2013 maaliskuussa tapahtuma toteutettiin jo toista kertaa. Ammattimaisesti toteutettu näytös haastaa paitsi ihmisiä tarkastelemaan asenteitaan myös vaateliikkeitä rakentamaan tilavia sovituskoppeja pyörätuolilla kulkeville asiakkaille. Hilla Lehtimäen kaltainen rohkea, oman arvonsa tunteva ja itsenäinen nainen rohkaisee vammaisia nuoria iloitsemaan persoonallisesta pukeutumisesta ja elämästä muutenkin. (Skytt 2013)

Cross over on Kulttuuriyhdistys Suomen Eucree ry:n järjestämä vammaispoliittisen taiteen festivaali. Se on vammaisten ja ei-vammaisten taiteilijoiden poikitaiteellinen juhla ja kannanotto korkeatasoisen vammaispoliittisen taiteen näkyvyyden ja arvostuksen lisäämiseksi. Viime vuonna festivaalilla oli mm. #Katso

vammaista+-taidetyöpaja, jossa oli mahdollisuus piirtää elävää vammaista mallia. Työpaja oli suosittu ja antoi vammattomille ihmisille mahdollisuuden katsoa alastonta vammaista vartaloa rauhassa, #luvan kanssa+ja tehdä siitä piirustuksia. (Skytt 2011)

Taidekriitikko Otso Kantokorpi pohtii blogissaan vammaisen ihmisen katsomista ja sitä, kuinka kunnolla katsominen voi muuttaa maailmaa peruuttamattomasti. Erilaiset pelot vaikeuttavat kunnolla katsomista ja tekevät siitä ongelmallista. Katsominen, johon liittyy esimerkiksi voimakkaita esteettisiä kokemuksia, ei hevin unohdu. Kokemusta täytyy tarkastella ja jakaa uudella tavalla kanssaihmisille. Näin maailman voisi kuvitella pikkuhiljaa muuttuvan kohti parempaa. Kaikille. (Kantokorpi 2011)

Lyhty ry:n kulttuurityöpajassa v. 2009 alkunsa saanut punk- yhtye Pertti Kuri- kan nimipäivät on kaatanut raja-aitoja vammaismusiikin ja niin sanotun tavallisen musiikin väliltä. Heidän suosionsa on kansainvälinen ja perustuu paitsi yhtyeen jäsenten rehelliseen ja tinkimättömään elämänasenteeseen, myös luovaan ja taitavaan musiikin tekemiseen. Bändistä tehty dokumenttielokuva Kovasikajuttu voitti ansaitusti vuoden 2012 parhaan dokumenttielokuvan Jussi-palkinnon. Elokuva kertoo ketään kumartelematta elämästä, jossa ei aina jaksaisi mennä jalkahoitajalle ja jossa halutaan asua Kalliossa eikä laitoksessa. Musiikkia tehdään lahjomattomalla punk-asenteella, jossa asiat selvitetään pohjamutia myöten. Yhtyeen jäsenten oma ääni on pääosassa. Tyypillisesti kehitysvammaisten elämästä kertovissa dokumenteissa joku henkilö #normaalilta+taholta tulkitsee vammaisen vierellä hänen tekemisiään ja sanomisiaan samalla vaimentaen vammaisen oman äänen. (Kovasikajuttu / the punk syndrome i.a.)

Palkintogaalassa lavalle ryntäsi yhtye, joka räjäytti itsensä ja yleisön villiin riemuun . voiton sai bändin lisäksi koko vammaiskulttuuri. Nyt se on nostettu samaan kategoriaan muun taiteen kanssa ainakin elokuvakulttuurin saralla. (Kovasikajuttu / the punk syndrome i.a.)

4.2 Taide hyvinvoinnin lähteenä ja osallistajana

Olen edellä kuvannut erilaisia malleja ja lähestymistapoja vammaisuuteen. Nykyään vammaisuus määritellään yleisimmin toimintakyvyn näkökulmasta. Asian voi ilmaista näin: joillakin hankaluudet suoriutua jokapäiväisestä elämästä ovat suurempia, toisilla pienempiä. Jokaisella on kykyjä ja vahvuuksia. Ne tulee nähdä ja niitä tulee vahvistaa. Miten nähdä ja tukea vammaisen ihmisen kykyjä ja vahvuuksia, kun hänen käyttäytymisensä ja ilmaisunsa poikkeavat valtavirrasta? Voidaanko taiteen avulla löytää nämä kyvyt ja vahvuudet? (Kivilähde, Lindeberg & Penttilä 2012, 69-70.)

Omassa tutkimuksessani pyrin tuomaan esiin jotakin siitä, mitä vammaiset ihmiset ajattelevat omasta elämästään. Taiteella on siinä suuri merkitys . sekä osallistajana, että hyvinvoinnin lähteenä. Miten taide voi vahvistaa toimintakykyä ja tuoda esiin erityisen elämän värejä?

4.2.1 Ekspressiivinen taideterapia ja taiteistuminen

Taideterapia on kuvallisen ilmaisun käyttöä kuntouttavien, hoidollisten ja ennaltaehkäisevien tavoitteiden saavuttamiseksi. Se voi toimia sosiaalisten ja yksilöllisten ongelmien ratkaisemisen apuna sekä palvella henkilökohtaista kasvua. (Rankanen, Hentinen, Mantere 2007, 9.)

Taideterapia liikkuu taiteen, terveyden ja hyvinvoinnin kentillä ja rajaseuduilla. Sen juuret ulottuvat sadan vuoden päähän ja sitä on perinteisesti käytetty osana psykiatrista hoitoa. (Rankanen 2012, 1.)

Taideterapiaa toteutetaan monien eri asiakasryhmien parissa terveydenhuollossa, sosiaalialoilla, erityisopetuksessa ja erilaisissa koulutusyhteyksissä. Se toimii myös monenlaisiin ongelmiin oma-aloitteisesti apua hakevien yksilöiden hoitomuotona. Taideterapialla on erilaisia suuntauksia. Niihin vaikuttavat suhde taiteeseen, psykoterapian suuntauksiset ja koulutusalat. (Rankanen ym. 2007, 10.)

Opinnäytetyössäni keskityn ekspressiivisen taideterapian teoriaan ja menetelmiin. Ekspressiivinen taideterapia on uusi taideterapeuttinen suuntaus. Se käyttää monia eri ilmaisun muotoja kuvallisen ilmaisun lisäksi: musiikkia, draamaa, tanssia, runoutta ja luovaa kirjoittamista. Teoria korostaa sitä, että kaikkia taidemuotoja voidaan integroida terapiaan sen vaikuttavuuden lisäämiseksi. Eri taidemuotoja voidaan työstää jaksoittain tai samanaikaisesti. Joskus taidemuodosta toiseen siirytään varovaisesti terapiatunnin aikana. (Malchiodi 2010, 56; Estrella 2011, 229-230.)

Kehitysvammaisten parissa työskenteleville ekspressiivisen taideterapian menetelmät tarjoavat kanavia, joissa sanat ja verbalisointi eivät ole pääosassa. Taideterapian avulla on mahdollista saada yhteys tunteiden, kokemusten ja ajatusten sellaisiin puoliin, joihin ei kielellisten keinojen avulla pääse. Se on luova, ainutlaatuinen ja tehokas tapa työskennellä erilaisten ihmisten kanssa. (Malchiodi 2010, 57.)

Ekspressiivisen taideterapian teorioita on useita. Niiden käytännön sovellukset ja teoreettiset kehykset ovat runsaita ja mahdollisuudet monimuotoisia. Juuri tämän sanotaan antavan elämän ekspressiiviselle taideterapialle. Seuraavassa nostan esiin joitain keskeisiä käsitteitä ja ekspressiivisen taideterapian taustalla vaikuttavan luovuusteorian.

4.2.2 Aistipohjainen ilmaisu, estetiikka ja luovuus

Eräitä ekspressiivisen taideterapian käsitteitä ovat aistipohjainen ilmaisu, estetiikka ja luova prosessi sinänsä. Ne eivät liity erityisesti mihinkään yksittäiseen taidemuotoon, vaan vaikuttavat luovien taideterapioiden taustalla. (Estrella 2011, 233.)

Taidepohjainen kommunikaatio ei ole ainoastaan non-verbaalista, vaan nojaa voimakkaammin aisti- ja kuvapohjaisiin ilmaisuihin. Se tarjoaa vaikuttavan hoitomuodon asiakkaille, jotka eivät voi kommunikoida verbaalisesti. Luova taideterapia sisältää toimintaa, jonka avulla mielikuvan, tunteen tai ihmissuhteen voi

konkretisoida. Näin tunteilla kuormitetut ajatukset voidaan työstää selkeäksi symboliksi. (Estrella 2011, 234.)

Ekspressiivinen terapia luottaa estetiikkaan, jonka käsitteitä ovat muun muassa harmonia, kauneus, loisto, dynaaminen jännite ja tasapaino. Taiteella on kyky antaa tunteille symbolisia muotoja ja ylittää yksilöllisiä kokemuksia. Estetiikka sisältää arvostuksen tunteen, joka on ratkaisevan tärkeä ekspressiivisille terapeuteille. Taiteen mahdollisuudet ylittää yksilölliset kokemukset ja puhutella nääntyvää sielua ovat myös esteettisiä kokemuksia. Levine ja Levine (1999) vahvistavat tätä ajatuksella siitä, kuinka taide voi olla asia, joka kannattelee meitä kriisien ja kärsimystenkin keskellä. Taide ei voi poistaa kärsimystä, mutta voi terapeuttisuudellaan auttaa meitä kohtaamaan ja kestämaan kamppailua ja kaaosta. (Estrella 2011, 236.)

Luovuuden käyttö on ensisijaista terapeuttisessa muutosprosessissa. Se luo yhteisen, selkeän ja ehdottoman identiteetin kaikille taideterapioille. Seuraavassa esittelen tarkemmin Winnicotin (1971) luovuusteorian, joka on yksi niistä luovuusteorioista, joihin ekspressiivinen taideterapia nojaa. (Estrella 2011, 236.)

4.2.3 Winnicotin luovuusteoria

Ekspressiivinen taideterapia nojaa Winnicotin luovuusteoriaan, jonka mukaan luovuuden alku on varhaisessa lapsuudessa. Varhainen magia ja maagiset mielikuvat hallitsevat vauvan elämää. Varhaisimman luovuuden voidaan katsoa syntyvän jo silloin, kun sikiö löytää kätensä ja suunsa ja työntää käden suuhunsa. (Hägglund 1991, 28.)

Ihmisen luovuus sisäistetään jo äidinmaidossa. Luovuuden ja hyvän elämän lähde on riittävä hoiva ja hienovarainen vuorovaikutus äidin ja vauvan välillä. Tässä tilassa vauva on kaikkivoipainen toimija. Illusiot ja kuvitelmat ovat tosia. Kun vauva saa leikkiä ja tutkia turvallisessa vuorovaikutuksessa ja riittävän virikkeellisessä ympäristössä hänen kykynsä luovaan kuvitteluun ja toimintaan kehittyy. (Mantere 2007b, 195-196.)

Luovuus säilyttää läpi elämän tiettyä maagista tuntua johdonmukaisen toiminnan ja ulkoisen todellisuuden suhteen. Luovuus ei noudata kaikessa jo olemassa olevaa. Luovuus luottaa omaan kykyynsä hahmottaa todellisuutta vielä todellisemmin. Se luottaa kykyynsä muokata uudella todellisuudella jo olemassa olevaa vieläkin todellisemmaksi. Luovasti elävä ihminen tavoittaa oman sisimpänsä tarpeet ja todellisuuden. Hän tavoittaa oman tapansa kokea ulkoista maailmaa. (Hägglund 1991, 29-32 ; Mantere 2007b, 196.)

Luovuuden varhainen magia näyttäytyy voimakkaimmin esisanallisiin mielikuviin perustuvassa luovuudessa kuten kuvan, liikkeen ja äänen luovissa ilmaisuissa. Luovuus on vapaata liikkumista eri kehitystasojen vapaissa tunnelmissa, ajatuksissa ja muisteluissa. (Hägglund 1991, 31-32.)

Ekspressiivisen taideterapian myötä ihminen voi päästä takaisin varhaisiin aistimuksellisiin kokemuksiin . Luovuuden ja kuvittelun kokemuksiin transitionaalisessa tilassa. Tämä tila on esteettinen, metaforinen ja kuvitteellinen. Siinä itse, toiset, sisä- ja ulkopuoli sekoittuvat. (Estrella 2011, 237.)

4.2.4 Rogersin luova yhteys ja taiteistuminen

Ekspressiivisillä taideterapeuteilla on useita teoreettisia taustoja, jotka ohjaavat heidän ymmärrystään ja kehystävät terapiaprosessia. Perusoletus on, että taideilmaisun kokemusten kautta ihminen voi tutkia uusia puolia itsessään, ilmaista itseään ei-kielellisesti ja saavuttaa uudenlaisen itseymmärryksen.(Malchiodi 2010, 135.)

Natalia Rogers (1993) on esittänyt teorian, joka on yksi ekspressiivisen taideterapian ja taiteidenvälisen työskentelyn hyväksytyimmistä. Hän kehitti asiakas- tai persoonakeskeiset lähestymistavat. Taideterapeutin roolissa korostetaan herkkätajuisuutta, peilaavuutta ja empaattisuutta. Oletuksena on, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus potentiaaliseen henkiseen kasvuun ja itseohjautuvuuteen. (Malchiodi 2010, 135.)

Rogers kehitti myös #luova yhteys+termin. Se kuvaa taiteiden välisen vuorovaikutuksen lisäämistä ja tukemista terapiassa. Rogers uskoo siihen, että eri taidemuodot vahvistavat ja ruokkivat toisiaan luontaisesti. Musiikki voi johdattaa luovaan liikkumiseen. Luova liikkuminen voi vaikuttaa siihen, miten ja mitä ilmaistaan piirtämällä. Piirtäminen voi vaikuttaa ajatteluun ja tunteisiin. Taidekokemukset voivat luovassa yhteydessä terapian aikana olla erilaisia ja seurata toinen toistaan. Asiakas on kuitenkin aina prosessin keskiössä. Hän saa terapeutin avustamana ja ohjaamana valita käytettävät taidemuodot ja suunnan terapialle. (Malchiodi 2010, 135.)

Taiteistumiseksi kutsutaan ilmiötä, jossa jokin arkinen asia nostetaan esiin ja otetaan erityisen huomion kohteeksi. Esteettisen tarkastelun ei tarvitse rajoittua vain virallisen taidemaailman tuotteisiin. Kaikki inhimillinen kanssakäyminen saa ja voi olla esteettisen tarkastelun kannalta kiinnostavaa. Taiteistuminen voi olla esimerkiksi hermistymistä ympäristön esteettisyydelle - taiteen voi tavoittaa puiden muodoissa, viljapellon väreissä ja liikkeessä tai oman keittiönlattian räsymattojen raidoissa. Mikä tahansa ympäristössä näyttäytyvä asia voi olla potentiaalista taidetta. (Haveri 2010, 242.)

4.3 Vammainen nuori nainen

Omasta lapsuudenkodista irtautuminen ja asumisen järjestyminen on yksi suurimmista haasteista kehitysvammaisten nuorten aikuisten kohdalla. Kehitysvammaisen nuoren itsenäistymisprosessi vaatii vanhemmilta paljon luottamusta omaan lapseensa. Joskus lapsuudenkodista irrottautumista hankaloittaa vanhempien tarve hoivata ja hallita omaa jo aikuistunutta lastaan.

4.3.1 Itsetunto

Vammaisten naisten itsetuntoa on tutkittu vähän, kuten vammaisia naisia yleensäkin. Feministisissä tiedepiireissä vammaisten naisten itsetunnon tutkiminen on nähty jopa turhana. On ajateltu, että mahdolliset tutkimukset vain vahvistavat vammaisen naisen kuvaa itsestään avuttomana, riippuvaisena ja passiivisena.

Tutkimustulokset kertovat tosin aivan muuta. Vammaisen naisen itsetunto näyttäisi olevan asia, jolla on yllättävän vähän tekemistä elämän ulkonaisten puitteiden kanssa. Esittelen seuraavaksi vammaisen naisen itsetuntoa psykologi Katri Koskisen vuonna 1997 tekemän tutkimuksen valossa. Tutkimus on suhteellisen kauan aikaa sitten tehty, mutta siinä käsitellyt asiat ovat yhä hyvin ajankohtaisia. (Koskinen 2000, 120-121.)

Koskinen vertaili tutkimuksessaan vammaisten ja vammattomien naisten itsetuntoa toisiinsa. Vammaisten naisten itsetunto näytti olevan yllättävän korkea . jopa hiukan korkeampi kuin vammattomien. Syitä tähän saattaa olla monia. Voi olla, että vanhemmat ja muu lähiympäristö kiinnittävät eri tavalla huomiota vammaisen tytön itsetunnon tukemiseen. Pelkosen ja Villbergin (1994) mukaan vammaisen nainen saattaa myös ikään kuin unohtaa vammaisuutensa ja havahduttaa siihen vasta, kun joku yllättävä asia tai tilanne tuo sen esiin. (Koskinen 2000, 135.)

Koskinen havaitsi, että vammaiset naiset ovat oppineet minimoimaan ja torjumaan vähemmän edulliset puolet itsessään ja keskittymään positiivisiin ominaisuuksiin ja piirteisiin. He ikään kuin tarkastelevat itseään pienistä peileistä, joiden ulkopuolelle voi jättää ei-toivotut asiat. Tämä saattaa vaikuttaa myös tiettyjen psyykkisten piirteiden havaitsemiseen itsessä. (Koskinen 2000, 136.)

Vammaisilla naisilla on Koskisen tutkimuksen mukaan huomattavasti varmempi käsitys itsestään kuin vammattomilla naisilla. Tämä voi selittyä sillä, että vammaisuuteen liittyy paljon psyykkistä työstämistä. Löytääkseen itsensä ja oman paikkansa maailmassa vammaisen naisen on käytävä pohjamutia myöten läpi kuka hän on ja mitä hän haluaa. Vaikeuksien ja vastoinkäymisten kautta vakaumus omasta arvosta ja selviytymisestä kasvaa. Jos jättäytyy ulkoisten voimien heiteltäväksi, saattaa vammasta johtuvien sortavien asenteiden vuoksi jäädä joksikin muuksi kuin kuka oikeasti on. Kun tuntee itsensä ja tavoitteensa, muiden ihmisten asenteet ja ennakkoluulot eivät vie väärään suuntaan. Positiivisuus ja vahva itsetunto ovat selviytymiskeinoja, joiden avulla jaksaa elää. (Koskinen 2000, 137-138.)

Ihmiset tuijottavat vammaisia. Kirsi Koskinen on kehittänyt itselleen kuvaannolliset hevosen silmälaput, joiden ollessa silmillä näkee tärkeimmän asian . minne on kulkemassa. Silmälaput estävät näkemästä turhia asioita, esimerkiksi usein ikäviltäkin tuntuvia tuijotuksia ja ihmettelyjä. Itsekin vammaisena naisena hän herättää huomiota kulkiessaan kadulla. Jos hän reagoisi jokaiseen tuijotukseen, hän olisi kuin sinkoileva pingispallo. Kaikki pyörisi itsetarkkailun ympärillä. Ajatukset katkeaisivat. (Koskinen 2000,139.)

Mihaly Csikszentmihaly (1990) on vuosikymmenien ajan tutkinut sitä, mikä tekee ihmisen onnelliseksi. Hänen mukaansa arkielämä kuluttaa psyykkistä energiaa, koska ihminen kokee monet erilaiset tilanteet itseään uhkaavina. Uhan vakavuus ja se, miten siihen tulee reagoida, täytyy punnita joka kerralla. Kun joku tuijottaa kadulla, ihminen kysyy itseltään: Mikä minussa on vikana? (Koskinen 2000, 140; Mantere 2007b, 198.)

Vammaton ihminen ei joudu tuijotusten kohteeksi läheskään niin usein kuin vammainen. Jos vammainen ihminen kiinnittäisi huomiota jokaiseen tuijotukseen, hän kuluttaisi valtavat määrät psyykkistä energiaa yrittäessään saada minäkuvansa jälleen tasapainoon. Silmälaput toimivat suojana. Ne estävät psyykkisen energian kulumista. (Koskinen 2000, 140.)

4.3.2 Seksuaalisuus

Vammaisen nuoren seksuaalisuus tulee usein yllätyksenä vanhemmille. Se saattaa olla hämmentävä ja vaikeuksia tuottava asia. (Palonen-Munnukka 2011, 27.)

Vammattoman lapsen siirtyessä murrosikään kuuluu vaihe, jossa oivalletaan, että nuoren oma elämä on juuri hänen oma elämänsä, jossa voi tehdä omia päätöksiä. Kehitysvammaiselta nuorelta tämä vaihe puuttuu usein kokonaan. Murrosiän kiukuttelut ja tunnemyrskyt tulevat ikään kuin yllättäen, vaikka kehos- sa on jo tapahtunut muutoksia. Kehitysvammaisen nuoren seksuaalinen kehitys on suuri haaste vanhemmille ja hänen kanssaan työskenteleville. Seksuaalikasvatuksen täytyisi olla periaatteessa samanlaista kuin vammattomille nuorille.

Kehitysvammaisella nuorella on oikeus oppia ottamaan haltuun oma seksuaalisuutensa. (Palonen-Munnukka 2011, 27.)

Lievästi kehitysvammaiset ihmiset hakevat omaa paikkaansa ja hyväksyntää usein koko elämänsä ajan. Hankaluuksiin ajautuminen seksuaalisuuden alueella on yleistä etenkin, jos he eivät saa neuvoa ja ohjausta. (Palonen-Munnukka 2011, 27.)

Vammaisen naisen riski joutua seksuaalisesti kaltoin kohdelluksi on suuri. Sanomalehti Karjalaisen mukaan noin joka kolmas kehitysvammainen joutuu seksuaalisen häirinnän kohteeksi. (24.5.2011.) Kehitysvammaliiton mukaan raiskauksen tai jotakin siihen verrattavaa joutuu kokemaan jopa viisi prosenttia kaikista kehitysvammaisista. (Palonen-Munnukka 2011, 77.)

Oikean ja asiallisen seksuaalikasvatuksen ja ohjauksen saaminen on erittäin tärkeää myös hyväksikäyttöjen estämisen näkökulmasta. Oikeana ajankohtana omaksutut tiedot seksuaalisuudesta tukevat sen tasapainoista kehitystä. Kehitysvammaisen ihmisen roolina on usein jo pienestä pitäen olla toisista riippuvainen -kohde-, jonka kehoa ja omaa minuutta ei kunnioiteta. Näin ollen voi olla vaikeaa omaksua sitä, että omaan kehoon on määräysvalta itsellä. Oman tahdon löytäminen ja omien rajojen tunnistaminen on tärkeää oman itsen erillisyyden oivaltamisessa. (Palonen-Munnukka 2011, 85.)

Laura Jaakkola kirjoittaa Basso-lehdessä (2012) artikkelissaan -Kun rinnat ovat turhat- amerikkalaisesta 15-vuotiaasta, syvästi kehitysvammaisesta Ashleystä. Hänelle tehtiin tutkimus, jossa selvisi, että hän tulisi kehittymään fyysisesti naiseksi, mutta jäisi henkisesti kuusivuotiaan tasolle. Ashleyn vanhemmat päättivät teettää hänelle toimenpiteet, joiden myötä hän ei kehittynyt naiseksi. Hoito nimettiin -Ashley-hoidoksi. Päättävöitteena oli vanhempien mukaan tytön elämänlaadun paraneminen. Lisähyötynä, mutta ei varsinaisena syynä, vanhemmat kertoivat olevan tytön käsittelemisen ja hoidettavuuden helpottumisen. Toimenpiteen seurauksena Ashley on tänä vuonna 15-vuotias 6-vuotias. (Jaakkola 2012, 30.)

Jenni-Juulia Wallinheimo-Heimonen on 36-vuotias kehitysvammainen kuvataiteilija. Hän on opiskellut, mennyt naimisiin ja saanut lapsen. Hän käy töissä ja tekee taidetta. Häntä ärsyttää suuresti oletus siitä, ettei hänellä vammansa vuoksi voisi olla kaikkea tätä. (Moilanen 2011)

Hän tekee vammaispoliittista taidetta ja on työskennellyt vammaisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry:ssä. Hän on käsitellyt taiteessaan muun muassa Ashley- hoitoa ja kerännyt uransa aikana paljon ikävääkin materiaalia vammaisuudesta. Hänen mukaansa Ashleylle toteutetut peruuttamattomat toimenpiteet perustuvat näkemykseen, jonka mukaan naiseksi kasvaminen on suuri kärsimys. Wallinheimo-Heimosen mukaan nuoria ja perheettömiä vammaisia naisia pidetään vielä tänäkin päivänä lähes sukupuolettomina olentoina. Sosiaalityöntekijöitä ei kiinnosta heidän seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvien oikeuksien toteutuminen. (Jaakkola 2012, 30-31; Moilanen 2011)

Äitiys on arvo, normi ja oikeus vammattomalle naiselle. Sen sijaan vammaisen naisen äitiys ei ole oikeus vaan yleisesti paheksuttava asia. Sitä paheksutaan sekä viranomaisten, että muiden ihmisten toimesta. Silti vammaiset naiset, vammattomien naisten tapaan, puhuvat äitiydestä oleellisena osana naiseutta ja naisellisuuden kokemusta. On paradoksaalista, että vammaisen naisen lasten hankintaa halutaan rajoittaa ja kieltää samalla, kun lapsen saaminen on osa normatiivista naiseutta. (Reinikainen 2004, 186.)

Vammainen feministitutkija Jenny Morris antaa kritiikkiä vammaistutkimukselle siitä, että sukupuolen merkitys jätetään lähes poikkeuksetta huomioimatta, kun puhutaan vammaisista. Esteet ja ongelmat, joita vammainen kokee, käsitetään heidän vammoistaan käsin. Sukupuoleen liittyvät tekijät sivuutetaan. (Reinikainen 1999, 341-342.)

Vammaisten kohtelu sukupuolettomina ihmisinä konkretisoituu muun muassa inva-wc-kylteissä. Naisille ja miehille on omat wc:t. Invalideille on yleensä vain yksi wc . sekä naisille, että miehille.

4.3.3 Perhe

Jaana Venkulan mukaan vanhemmat, jotka tekevät kaikkensa lastensa ja nuortensa puolesta, ovat heidän pahimpia vihollisiaan. Tekemällä liikaa lapsen hyväksi riistetään mahdollisuus harjoitella tekojen seurauksia ja sitä, mikä on oikein, mikä väärin. Itsetuntemus ja sen kautta kasvava itseluottamus eivät pääse kehittymään. Itseluottamuksen avulla nuori voi selvitä elämän epävarmuudesta ja hätätilanteista. (Venkula 2011a, 144.)

Kehitysvammaiset nuoret eivät useinkaan saa tarpeeksi harjoitella tekojensa seurauksia. On tyypillistä, että perhe ja lähipiiri haluavat varjella nuorta pettymyksiltä. Ajatus siitä, että nuorella on jo kehitysvammaisuutensa takia muutenkin vaikeaa, voi olla syynä siihen, ettei hänelle haluta tuottaa pettymyksiä. (Koskinen 2000, 135.)

Aikuistuessaan kehitysvammainen nuori tarvitsee erityistä tukea työllistymisessä, harrastamisessa, opiskelussa ja elämäntaitojen opettelussa. On tärkeää löytää tasapaino välttämättömän riippuvuuden ja mahdollisimman suuren itsenäisyyden välillä. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 202-211.)

Itsenäisyys on mahdollisuutta tehdä valintoja ja päätöksiä. Se on mahdollisuutta vaikuttaa asioihin. Se on vapautta solmia ihmissuhteita ja rakentaa omaa identiteettiä. Seurustelu ja seksuaalisen identiteetin rakentuminen ovat haastavia ja arkojakin asioita ymmärtää. Oman lähipiirin voi olla vaikea hyväksyä kehitysvammaisen lapsensa seurustelua. (Kaski ym. 2012, 202-211.)

4.3.4 Asuminen

YK on asettanut vuonna 2006 yleissopimuksen vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista. Suomi allekirjoitti sopimuksen vuonna 2007. Sopimus edellyttää vammaisten ihmisten tasa-arvoisuutta, esteettömyyttä, yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja mahdollisuuksia itsenäiseen elämään. Sen mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus valita missä ja kenen kanssa he asuvat. Riittävään tukeen ja

henkilökohtaiseen apuun tulee olla mahdollisuus. (Erkmark, Heiniluoma, Huotari, Leino & Puranen 2009, 10.)

Minna Harjajärvi (2009, 15) on selvittänyt kuntien näkemyksiä siitä, miten kehitysvammaisten asumista on järjestetty ja minkälaisia ongelmakohtia on olemassa. Käytännöt ovat yleisesti asiantuntija- ja järjestelmäkeskeisiä. Ihmisellä tulisi kuitenkin olla oikeus oman elämänsä asiantuntijuuteen. Käytännön kokemusten valossa tilanne on usein päinvastainen - vammaisen asiakkaan palveluntarve määritellään asiantuntijoiden toimesta ulkopuolelta. Asiakkaan omat vaikutusmahdollisuudet ovat valitettavan pienet.

Kehitysvammaisten ihmisten vaikeat elämäntilanteet ja erilaiset palveluntarpeet koettiin suureksi ongelmaksi. Autismin kirjoon kuuluvat, haastavasti käyttäytyvät ja lievästi kehitysvammaiset henkilöt sijoittuvat usein palvelusektoreiden rajapinnoille. Palvelujärjestelmän sisäinen vastuujako ja se, kenelle asiakkaan kokonaistilanteen hallinta kuuluu, saattaa olla epäselvää. Näyttää siltä, että kehitysvammaisten nuorten itsenäistyminen ja halu muuttaa lapsuudenkodista on aikaistumassa. Heidän itsenäisen asumisensa tukemiseen ei välttämättä löydy valmiita malleja. Voiko mitään asiakasryhmää tai yksittäistä asiakasta pitää erityisen haasteellisenä? Tulisiko tarkastella enemmän puutteellista palvelujärjestelmää? (Harajärvi 2009, 27, 46-52.)

Helsingin nuorten kehitysvammaisten asumistarpeisiin vastaamaan perustettiin Käpytikka, joka rakennutettiin kehitysvammaisten lasten vanhempien toimesta. Käpytikka on kerrostalo, jossa asuu 20 nuorta aikuista, joilla on mahdollisuus asua vuokra-asunnossaan Käpytikassa koko elämänsä. Helsingin Aspa-palvelut järjestää asukkaiden kussakin elämäntilanteessa tarvitsemat palvelut. (Puranen 2011, 19.)

Raikkaan tuulahduksen siitä, mitä kehitysvammaisten asuminen ja elämä parhaillaan voi olla, antaa myös television Toisenlaiset frendit-sarja. Sarjan frendit elävät yksin tai yhdessä, kukin omanlaista elämäänsä. Sarjan suosio perustuu vilpittömyyteen ja aitouteen, joka kumpuaa jokaisesta yhteisön jäsenestä.

Kun katsoo sarjan ryhdikästä ja päämäärätietoista Sannaa, näkee nuoren naisen, joka on oman elämänsä emäntä monella elämänsä alueella.

Janne Kortelainen ja Janne Utriainen tutkivat opinnäytetyössään kehitysvammaisten asumista Lahdessa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että moni kehitysvammainen aikuinen asuu lapsuudenkodissaan omien vanhempiensa kanssa. Omiin toiveiden mukaan asuminen on monen kehitysvammaisen nuoren aikuisen kohdalla vain haave. Riippuvuussuhteet, toimintojen sujumattomuus ja hankalat käytänteet muodostavat vammaiselle henkilölle ympäristön, jossa hän toteuttaa vammattomille tavallisia toimia. (Kortelainen & Utriainen 2012, 63-64, 68.)

Asumispalveluja tulisi kehittää voimakkaasti näinä vuosina. Laitosasumista ollaan hajauttamassa ja ainakin puheen tasolla kehitysvammaisten asemaa tasa-vertaisina yhteiskunnan jäsenenä ollaan vahvistamassa. Miten arvot näkyvät arkipäivän työssä ja tavassa kohdata apua ja tukea tarvitseva ihminen? Hänen elämästään ja asumisestaan on kyse. (Harajärvi 2009, 54-55.)

Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus -raportti on julkaistu 13.3.2013. Raportti kytkeytyy vuonna 2010 käynnistettyyn Kehas -ohjelmaan, jonka tavoitteena on yksilöllisen asumisen mahdollistaminen laitoksista tai lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille. Raportissa tarkasteltiin asumisen ratkaisuja Suomessa ja yhteisöpohjaisen asumisen eurooppalaisia trendejä ja nykykäytäntöjä. (Mietola, Teittinen ja Vesala 2013, 7.)

Suomen kehitysvammaisten asumisratkaisut näyttäytyvät laitospohjaisina verrattuna muuhun Eurooppaan. Raportti antaakin monia suosituksia siitä, mihin suuntaan kehitysvammaisten asumista tulisi Suomessa kehittää koskien asuntojen kokoa ja asukkaiden määrää, henkilökohtaista budjetointia, henkilökohtaista apua ja yhteisöön kiinnittymistä. (Mietola ym. 2013, 120.)

Raportin mukaan esimerkiksi Saksassa on syntynyt luovia ja mielenkiintoisia, tosin toistaiseksi marginaalisia, asumismuotoja kehitysvammamaisille. Yksi niistä on vammaisten ja vammattomien asumisyhteisö. Toimintaperiaatteena on, että vammattomat asukkaat eivät maksa asunnostaan vuokraa, vaan korvaavat

asumisensa tukena vammaisille asukkaille. Tämän tyyppisissä yhteisöissä asuu yleensä nuoria aikuisia ja niitä organisoivat säätiöt ja vanhempainyhdistykset. (Mietola ym. 2013, 63.)

5 TAIDE HYVINVOINNIN LÄHTEENÄ

Seuraavassa katsaus siitä, mitä annettavaa taiteella, taideterapialla tai taidetrapeuttisilla työskentelytavoilla on kehitysvammaisille aikuistuville nuorille? Miten taide voi edistää hyvinvointia? Voisiko taide olla mukana rakentamassa siltaa kehitysvammaisen nuoren itsenäistymisprosessissa, siirryttäessä nuoruudesta kohti aikuisuutta? Voiko taidetyöskentely täydentää asumispalvelua?

5.1 Osallisuutta taiteen keinoin

Taide voi toimia erityisenä hyvinvoinnin lähteenä kehitysvammaisille aikuistuville nuorille. Se tarjoaa mahdollisuuden itseilmaisuun ja kommunikointiin sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumiseen. Taiteen avulla ihminen saa mahdollisuuden käyttää kykyjään ja kokea onnistumisia. Kehitysvammaisen elämä on usein monella elämän alueella säädeltyä erilaisin rajoituksin, kielloin ja aikatauluin. Taide avaa mahdollisuuden tehdä itsenäisiä valintoja ja määrätä omaa toimintaansa. Sen avulla voi vahvistaa jo olemassa olevaa käsitystä itsestä. Taide voi myös käynnistää muutoksen, jonka avulla käsitys itsestä voi muuttua. Taiteen tekeminen on tunnettyötä . se joko vahvistaa omia tunteita tai purkaa niitä. (Minna Haveri, henkilökohtainen tiedonanto 21.3.2013)

Taiteella on vaikutusta identiteettiin, identifiikaatioon ja osallisuuden kokemiseen. Toimintakyvyn alueella ajattelu ja oppiminen, muisti, kommunikointi ja taidot voivat vahvistua. Minäkäsitykseen liittyvät yksilöllisyys, itsetunto, itseluottamus ja itsearvostus voivat kasvaa. Sekä elämän sisäinen, että ulkoinen hallinta ja tyytyväisyys lisääntyvät. Omien taitojen ja potentiaalin tunnistaminen ja sen täyttäminen mahdollistuvat taiteellisen työskentelyn kautta. Osallisuus vahvistuu yhteisöllisyyden ja toimijuuden kautta. Ne toteutuvat omassa elämässä, yhteisössä ja yhteiskunnassa. (Sochor 2013,8; Minna Haveri, henkilökohtainen tiedonanto 21.3.2013)

Kehitysvammainen nuori kokee usein itseensä kohdistuvan vaatimuksia ja ympäristön aiheuttamia paineita. Oman erilaisuuden kanssa kamppailu voi olla hyvin raskasta. Se altistaa nuoren masentuneisuudelle ja eristyneisyydelle. On tärkeää, että nuoren lähellä olevilla ihmisillä on avoimuutta ja herkkyyttä huomata muutokset nuoressa ja reagoida niihin. Jokaisen nuoren vahvuuksia ja kykyjä tulee tukea ja ne täytyy nähdä. Taidetyöskentely esimerkiksi ryhmässä antaa mahdollisuuden onnistumisen kokemuksille ja ihmissuhteiden luomiselle. (Kivilähde, Lindeberg & Penttilä 2012, 71.)

Nuorison Myrsky- hankkeissa on ehkäisty syrjäytymistä taiteen keinoin ja tuettu osallisuutta. Hankkeita on tutkittu seurantatutkimuksella jossa ilmeni, että nuorilähtöinen toimintamalli vaikuttaa nuorten hyvinvointiin vahvistaen identiteettiä ja tukien kasvua yksilöinä ja yhteiskunnan jäsenenä. Yhteisömuotoinen taidetoiminta lisää nuorten tyytyväisyyttä ja elämäniloa. Yhteisölliset valmiudet ja taidot sekä yhteiskunnallinen osallisuus vahvistuvat. On täysi syy olettaa, että kaikki nämä vaikutukset toteutuvat myös kehitysvammaisten nuorten parissa toteutettavassa yhteisömuotoisessa taidetyöskentelyssä. (Siivonen, Kotilainen & Suoninen 2011, 10-16.)

Kehitysvammaisten tekemää taidetta voidaan kutsua erityistaiteeksi. Erityistaide on elänyt nousukautta viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Mahdollisuudet tehdä taidetta ovat parantuneet ja taiteen taso on kohonnut merkittävästi. Voidaan todeta, että kehitysvammaiset ovat siirtyneet niin sanotusta askarte-lusta oikean taiteen tekemiseen ja heidän opetuksensa ja ohjauksensa on siirtynyt ammattitaiteilijoiden käsiin. Myös niin sanotun oikean taidemaailman instituutiot, merkittävät museot ja galleriat, ovat avanneet ovensa erityistaiteelle. (Kantokorpi 2011, 8-9.)

Kaarisillan taide- ja toimintakeskus Nastolassa on tarjonnut ammatillista erityisopetusta kuvataiteessa ja musiikissa ensimmäisenä Suomessa. Vuodesta 2003 alkaen Kaarisillassa on koulutettu kuva-artesaaneja. Opiskelu vaatii keskittymiskykyä ja pitkäjänteisyyttä. Työskentelyä on seitsemän tuntia päivässä viitenä päivänä viikossa. Koulussa opiskelevan Heidi Kiurun teokset ovat intensiivisiä,

värikkäitä ja rytmikkäästi sommiteltuja. Hän ei viihtynyt peruskoulussa. Häntä haukuttiin oudoksi ja hänen töitään sanottiin rumiksi. Kaarisillassa hän sen sijaan viihtyy todella hyvin. Koulun opiskelijat ja opettajat ovat hänelle parasta oman perheen ohella. Kaarisillan opettaja, taidegraafikko Outi Kirves, kertoo opiskelijoiden työskentelystä: +Opiskelijoiden töissä on taso ja ulottuvuus, joka taiteesta monesti puuttuu. Ne ovat välittömiä, vailla kyynisyyttä.+ (Halmetoja 2012.)

Vaalijalan kuntayhtymä Savossa on toiminut uranuurtajana erityistaiteen saralla. Taidetyöskentely täydentää asumispalvelua Vaalijalan kuntoutuskeskuksessa. Kuntoutuskeskuksen alueella sijaitsevassa, vuonna 2005 perustetussa Taidepesulassa, toimii kokemuksellinen ja kuntoutusta tukeva taidetoiminta erityistä tukea tarvitseville taiteentekijöille. Vaalijalan kuntayhtymä on myös yksi toimija ainutlaatuisessa Taidemyrsky-studiohankkeessa, joka edistää monin tavoin erityistaiteen asemaa. (Taidepesula i.a.; Maaseudun sivistysliitto i.a)

Suorittava työ on vähenemässä Suomessa. Sen myötä myös kehitysvammaisten työkeskustoiminta on hitaasti kuihtumassa. Taidealan ja studio toiminnan kehittäminen on merkittävä mahdollisuus kehitysvammaisten työllistymistä ajatellen. Taiteiden kautta monet kehitysvammaiset pystyvät ilmaisemaan itseään ja tuomaan sitä kautta lisäarvoa yhteisölle ja ympäristölle, jossa elävät. (Fraser 2010,514; Halmetoja 2012)

Erityistaide luokitellaan outsider-taiteeksi, virallisen taidekentän ulkopuoliseksi taiteeksi (Kantokorpi 2011, 8-9). Outsider-taiteen kenttä on epäyhtenäinen ja vaikeasti määriteltävissä. Eurooppalaisen outsider-taiteen juuret ovat historiallisessa mielisairaalataiteessa. Nykyään länsimaissa yleinen psyykelääkkeiden runsas käyttö on lyhentänyt pitkiä hoitojaksoja mielisairaaloissa. Se on myös laimentanut ja vaimentanut ahdistuksesta kumpuavan luovuuden, joka ennen usein liittyi psyykkiseen sairauteen. (Haveri 2011, 48.)

Erityistaide elää jatkuvassa muutostilassa kuten muukin taidekenttä. Erityistaide on onnistunut liikuttamaan ja venyttämään taidekenttää ja puhkomaan reikiä

taiteen raja-aitoihin. Raja-aidat eivät ole kuitenkaan vielä kaatuneet. Vammaisten taiteilijoiden on edelleen vaikea päästä samoihin näyttelyihin vammattomien kanssa. Heidän näyttelyistään ei juuri koskaan kirjoiteta oikeata taidekriittikää eikä heidän työskentelyään tueta apurahoin. (Isomäki 2011,6.)

5.2 Miten taiteen keinoin voidaan tukea kehitysvammaisen nuoren naisen kasvua ja identiteettiä?

Kehitysvammaisilla henkilöillä ilmenee puutteita oman toiminnan ohjauksessa. Oman toiminnan ohjaus on kykyä suunnitella, toteuttaa ja arvioida omaa toimintaa. Se on kykyä johdonmukaiseen ja tarkoitushakuiseen toimintaan sekä lopputulosten arviointiin. (Kivilähde ym. 2012, 70.)

Juuri nämä +puutteet+luovat tilan, jossa luomisen voima ja halu, luovuuden ilo ja ennakoimaton toiminta kukoistavat. Kehitysvammaisen henkilön taiteellista ilmaisua ei kahlitse ajatus työn lopputuloksesta tai siitä, mitä muut hänen työstään ajattelevat. Kuvat ovat usein kirkkaita ja valoisia. Liikkeet ja äänet ovat täynnä elämänvoimaa. Lainalaisuudet sommittelusta, väriopista tai musiikin teorioista eivät kahlitse. Kehitysvammaisen ilmaisija toimii omien lakiensa mukaan. Esimerkiksi kuvan tekeminen voi olla erilainen, uusi ja innostava mahdollisuus ilmaista itseään. Se voi olla erityinen tapa hahmottaa maailmaa, käsittää ja oppia. Monen kehitysvammaisen taiteellinen ilmaisukyky on vahva . esteetön ja esteetön väylä luovuuteen on auki. (Kivilähde ym. 2012, 71.)

Kehitysvammaisten on usein helpompi ilmaista itseään toiminnan kuin kielen avulla. Toiminnan kautta päästään helpommin kosketuksiin omien tunteiden kanssa. Joskus puheen ymmärtäminen on vaikeaa tai puheen käyttö kommunikation välineenä ei onnistu lainkaan. Kuvan teon avulla voi kuitenkin kertoa ajatuksista ja tunteista ja käsitellä niitä. (Kivilähde ym. 2012, 77- 78,117.)

Taidetyöskentely kehitysvammaisten parissa on ihmisten kohtaamista, kuuntelemista ja kommunikoimista. Se on identiteetin vahvistamista ja taiteen antamisen mahdollisuuksien avaamista. Taide mahdollistaa intuitiivisen kosketuksen

itseensä ja omaan todellisuuteen antaen iloa ja avartaen elämänpiiriä. Taidetoiminta on kehittämisprosessi. Sen avulla saadaan muoto aistihavainnoille, muistoille, kokemuksille ja mielikuville. Oma kokemus voidaan prosessoida käsitteellistämällä ja havainnoimalla, kuvia, liikettä, musiikkia tehden ja kertoen. Taidetoiminnalla etsitään vastausta ikuisen kysymykseen: kuka minä olen ja millainen on minua ympäröivä maailma? (Kivilähde ym. 2012, 72.)

Jaana Venkulan mukaan taide on silta maailmaan ja omaan minään sekä toimintaan ja taitoihin. Tekeminen konkretisoi taiteen. Taiteen tehtävä on silanomainen. Sen luoma yhteys maailmaan on toiminnallinen. Toiminnallaan ihminen liittyy maailmaan ja itseensä syvimmin. Kun antautuu taiteelle voi oppia monia asioita. Myös sellaisia, joita on vaikea oppia muualla. Tekijässä vahvistuvat muun muassa kokonaisuuksien hahmottaminen, keskittymiskyky, kärsivällisyys ja tarkkaavaisuus. Tunteiden tunteminen ja niistä tietoiseksi tuleminen voivat kehittyä. Myös tyytyväisyyden taito kehittyy. Jonkin taidon paremman hallinnan kokemisesta seuraa osaamisen ilo. Tässä ilossa voi olla osallisena myös niin, että ihailee jonkun muun taidetta ja taitavuutta. Tyytyväisyyden myötä voi rohkaistua kehittämään omia taitoja edelleen. (Venkula 2011b, 45-51.)

Taide vahvistaa empatiakykyä eläytymisen kautta. Kun näkee taidetta, josta voimakas eläytyminen välittyy, vahvistuu myös oma eläytymiskyky ja uskallus eläytyä. (Venkula 2011b, 51.)

Kehitysvammaiset kokevat syrjintää ja heihin kohdistuu monenlaisia ennakkoluuloja. Taiteen tehtävä tienä erilaisuuden kunnioittamiseen on tärkeä. Taide auttaa näkemään maailmaa monin erilaisin tavoin ja jokainen taiteentekijä tekee teoksestaan omannäköisensä. Taiteen kautta voidaan oppia jotakin suvaitsevaisuudesta ja toisten kunnioittamisesta. (Venkula 2011b, 55-57.)

6 TAIDE TULEE TYTTIKSEEN

Vuosina 2011-2012 toteuttamani kehittämisprosessin nimi oli «Matka minuun ja maailmaan». Suoritin harjoitteluni Tyttönaapurissa, neljän nuoren naisen asumisyksikössä Järvenpäässä. Tyttönaapuri on Narikka oy:n yksikkö, jota yleisemmin kutsutaan Tyttikseksi. Tyttiksen asukkaat ovat valmentautumassa itsenäiseen asumiseen. He ovat muuttaneet lapsuudenkodeistaan Tyttikseen maaliskuussa 2011. Itsenäistyminen, ympäröivään yhteiskuntaan sopeutuminen, oman arjen hallinta ja yhteisen asumisen haasteet ovat asukkaille ajankohtaisia. Oma tavoitteeni oli tutkia, miten ilmaisulliset menetelmät toimivat osana asukkaiden itsenäistymisprosessia. Pyrin tuomaan asukkaiden elämään mahdollisuuden tehdä arjen taidetta ja tarkastella elämää ympäristöesteettisestä näkökulmasta. Taidetta voi olla unelmien kirjaaminen, omakuvan leipominen, metsän ihmeiden havainnointi tai värikkään kasvissosekeiton valmistaminen. Taide ei aina tarvitse suuria areenoita näyttäytyäkseen.

6.1 Kehittämisen askeleet

Suoritin kaksi opintoihini liittyvää harjoittelujaksoa Tyttiksessä puolentoista vuoden aikana. Näin minulla oli mahdollisuus seurata tyttöjen elämää. Olin mukana heidän arjessaan ja juhlissaan, päivä- ja ilta-aikaan. Kirjasin näkemääni ja kokemaani havaintopäiväkirjoihin ja otin valokuvia. Keskustelut ohjaavan opettajan ja Narikan henkilökunnan kanssa syvensivät oppimistani. Oma roolini oli olla tyttöjä aktivoiva kanssakulkija ja herkkä havaitsija.

Ennen kuin olin tavannut Tyttiksen asukkaat keskustelin heidän ohjaajansa kanssa. Hän kertoi tyttöjen elämäntilanteista ja siitä, mitä hän odotti minulta. Olin jo ideoinut ja suunnitellut joitakin arkisia taideprojekteja. Huomasin kuitenkin, että on viisainta ensin tutustua rauhassa tyttöjen arkeen, eikä antaa valmiiden suunnitelmien kahlita prosessin alkua.

Arjen asioiden sujumiseen tarvittiin apua. Siivosimme yhdessä, teimme ostoksia ja laitoimme ruokaa. Usein aloitimme yhteisen iltamme kävelylenkillä lähiympäristössä. Kävimme myös uimahallissa ja luistelemassa. Lenkeillä ja arjen askareiden lomassa keskusteltiin paljon. Tehtäväni oli motivoida ja innostaa tyttöjä huolehtimaan omasta elinympäristöstään ja ottamaan vastuuta sen siisteydestä. Kävelylenkeillä otimme lähiympäristöä haltuun. Läheltä löytyi pururata ja kaunis metsä. Toimme metsästä kotipihalle kiviä kukkapenkin reunukseksi ja monia muitakin materiaaleja produktioitamme varten.

Kuva 2 +Nyt ku mä katon tota mun vammasta kättä tossa kuvassa se näyttää ihan taiteilijan kädeltä!+

Yhteinen työskentelymme perustui vapaaehtoisuuteen. Sovimme, että osallistumispakkoa mihinkään ehdottamaani toimintaan ei ole. Pyrin siihen, että tietoinen, järjestetty ja suunniteltu taidetoiminta nivoutuu tyttöjen elämään ja arkeen. En halunnut järjestää muusta elämästä irrallaan leijuvia taidetuokioita.

Yhdessä eletyn ja koetun myötä pyrin ohjaamaan tyttöjä tulemaan tietoisiksi tunteistaan ja ajatuksistaan. Tavoitteenani oli saada tytöt itse pohtimaan, minkälaiset asiat lisäävät heidän hyvinvointiaan. Tarjosin heille ikään kuin silmälasit,

joiden läpi he voivat tarkastella itseään ja ympäristöään ehkä hiukan toisin, kuin mihin he ovat tottuneet.

Tyttikseen kaivattiin myös omaa, tyttöjen itsensä suunnittelemaa ja toteuttamaa sisustusta. Asunto oli sisustettu valjulla valmisratkaisulla. Kuka tytöistä oli sisustanut oman huoneensa, mutta yhteistiloihin kaivattiin asukkaiden näköisiä asioita. Tytöt olivat innoissaan mukana monissa sisustusprojekteissa. Yksi niistä oli ison puunoksan tuominen ruokailutilaan. Kävelimme metsässä. Löysimme mielenkiintoisen näköisen oksan, jonka toimme Tyttikseen. Olin tuonut kotoa maaleja, joilla maalasimme oksan. Tytöt halusivat oksasta valkoisen, koska se sopi heidän mielestään loppusyksyn tunnelmaan ja joulun odotukseen. Kun maali oli kuivunut, viritimme oksan kattoon roikkumaan. Eräänä iltana olin laittanut pöydälle erilaisia lasihelmiä, rautalankoja, nauhoja ym. Pian tytöt istuivat pöydän ääressä ja tekivät innoissaan erilaisia värikkäitä koruja ja koukkuja. Ne ripustettiin oksille roikkumaan ja niitä ihasteltiin illallisella. Tämä oksa sai kannettavakseen monia kauniita taideteoksia.

Omissa toiminnallisissa produktioissani oli mukana elementtejä ekspressiivisestä taideterapiasta. En ole taideterapeutti. Käytän kuitenkin taideterapeuttista lähestymistapaa ja taideterapeuttisia menetelmiä toimiessani kehitysvammaisten nuorten aikuisten parissa.

Tyttis on yhteisö, jossa on mahdollisuus yksilön ja yhteisön kohtaamisille. Iloja, murheita ja nuivia tunteita ilmaistaan ja käsitellään avoimesti. Se on sosiaalisesti luova tila, jossa asukkaiden todellisuudet kohtaavat. Tunteita voi jakaa. Yhdessä voi rakentua, pysähtyä ja pohtia oman elämänsä kulkua. Tarvitsemme toinen toistamme nähdäksemme itsemme. Kun syömme yhteistä ateriaa Tyttiksen keittiön pöydän äärellä, jaamme usein puheenvuorot, koska jokaisella on paljon asiaa. Viimeisimmät seurustelukuviot, perheen asiat, koulu- ja työkuulumiset, yhteiset suunnitelmat, ostokset ja monenlaiset tunnetilat ovat mukana yhteisellä aterialla. Avoimuus ja aito läsnäolo, uteliaisuus ja into elämää kohtaan ovat käsin kosketeltavia, kuin myös ajoittain alakulo, pettymykset ja itse-

tunto-ongelmat. Nuorten naisten on joskus hyvin vaikea hyväksyä erityisyytensä.

Otimme Tyttiksessä käyttöön oman elämän kansiot. Työ sai alkunsa tutustut-
tuani Kehitysvammaisten palveluliiton Polku- työkaluun ja Omaan kotiin! .
työkirjaan. Ne ovat malleja, joiden avulla voi prosessoida elämän muutosten
mukanaan tuomia asioita . tunteita ja arjen järjestelyjä. Kansioon voi syntyä
tekstejä, kuvia, karttoja, kollaaseja. Katsoin parhaaksi työstää kansiota vuorotel-
len kunkin tytön kanssa heidän omassa huoneessaan kaksin. Näin sain keskit-
tyä kuhunkin tyttöön rauhassa, vuorotellen. Sovittiin, että työskenneltäessä
kännykät ja tietokoneet pidetään suljettuina. Tytöistä jokainen oli innokas kirjoit-
tamaan, piirtämään ja maalaamaan. (Heikkilä, Kekki & Rajalahti 2010; Marja-
mäki, Myllykoski & Korhonen 2010)

Kukin nuori kerää kansioon elämäänsä liittyviä tärkeitä asioita. Mitä muutto lap-
suudenkodista merkitsi? Pohdimme kunkin omaa elämäntarinaa, toiveita ja
unelmia, pelkoja ja pettymyksiä, lahjoja ja vahvuuksia. Kartoitimme myös omaa
ympäristöä; missä ja kenen kanssa liikutaan? Minkälaisia päätöksiä ja valintoja
teemme? Kansio voi kulkea mukana itsenäistymisprosessin eri vaiheissa. Siitä
voi poistaa asioita. Siihen voi lisätä haluamiaan asioita.

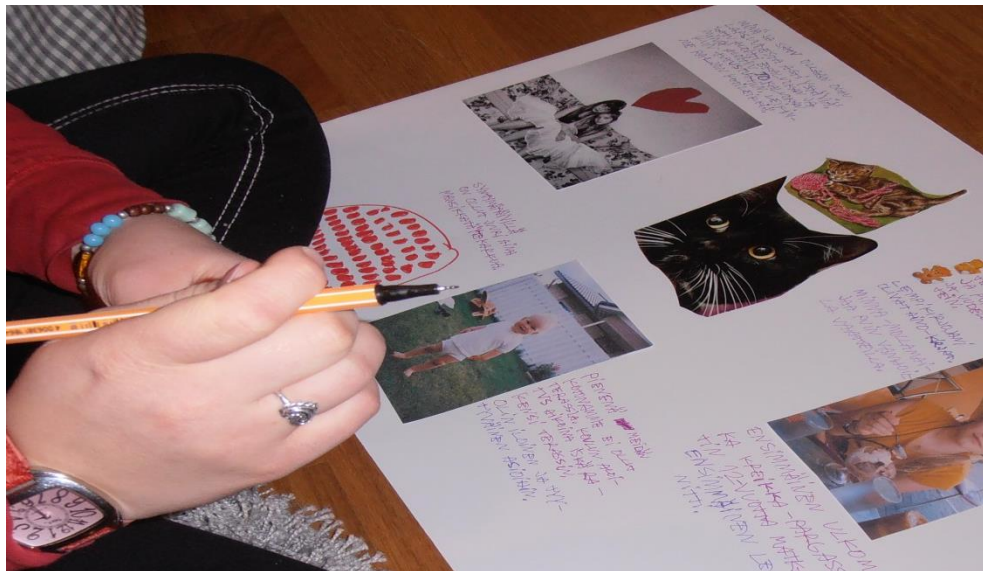
Oman elämänkulun tarkastelun avulla voi ymmärtää roolinsa toimijana ja koki-
jana elämässä ja saada uusia näkökulmia elämään. Etsimme yhdessä moniais-
tista ilmaisua eletylle; sanoja, kuvia, liikettä. Tässä prosessissa voimme toimia
oppaina toinen toisillemme. (Sava & Katainen 2000,31-35.)

Tyttönaapurin tytöillä on ajoittain kova koti-ikävä lapsuudenkotiinsa. Kunkin on
mahdollista käsitellä omista vauva- ja lapsuuskuvista lähtien lapsuusmuistojaan
tarinallisuutta ja kuvallista ilmaisua käyttäen. Juurtuminen omaan asumiseen ei
ole helppoa. Tämä asia mielessäni olemme tehneet Tyttönarikan pihaan kukka-
penkin, johon istutimme satoja kukkasipuleita. Saimme moniaistisen kokemuk-
sen kääntäessämme maata, valitessamme kukkasipuleita ja työntäessämme

niitä multa. Kenties keväällä tulppaanien työntyessä mullasta tytöt ovat juurtuneet Tyttönaapuriin hiukan syvemmälle kuin nyt.

Oma tehtäväni tässä prosessissa oli olla kanssakulkijana ja dokumentoijana. Uskon, että opin itsestäniikin jotakin uutta. Olin kuuntelija ja kirjaaja, en kaikkietävä ohjaaja. Halusin tehdä Tyttönaapurin nuorten, erityisten naisten ajattelua ja elämää näkyväksi. Kokemukseni mukaan ilmaisullisin keinoin pääsee lähelle omaa elämää. Roolini oli olla tukemassa kunkin nuoren naisen omien ilmaisukanavien löytymistä ja olla yksi palikka heidän oman, itsenäisen elämänsä rakentumisessa.

Kuva 3 +Olin lapsena tyytyväinen kaikkiin asioihin. Olin iloinen. Kesällä on mun synttärät. Äiti tekee aina silloin mansikkatäytekakun.+

6.2 Olennainen löytyy

6.2.1 Läsnäolo

Tyttönaapurissa on ohjaaja paikalla arkisin kello 16-22. Eräänä iltana paikalle tuli sijainen. Hän oli hyvin puhelias ja hermostunut. Hän ei jaksanut kuunnella tyttöjen kuulumisia ja monisanaista selvityksiä sen päivän tunnetiloista ja illan

suunnitelmista. Jenna (nimi muutettu) loukkaantui ja hermostui todella voimakkaasti sijaisen käytöksestä. Hän raivostui ja linnoittautui huoneeseensa pitkäksi aikaa. Hän koki itsensä torjutuksi ja hylätyksi. Hänellä on huoneessaan erilaisia muistikirjoja. Rauhoituttuaan hän kirjoitti kirjaansa tekstin, jossa kävi läpi sijaisen hänessä aiheuttamia tunteita. Hän pystyi kirjoittaessaan ottamaan haltuun tunnekuohunsa ja purkamaan sen. Kirjoittaminen toimi ilmaisukanavana vaikeiden tunteiden purkamisessa.

Keskustelimme hänen kanssaan tilanteesta. Hän pyysi omaa käytöstään myös minulta anteeksi. Puhuimme siitä, kuinka tärkeää on oppia hyväksymään ja sietämään eriluonteisia ja eritahtisia persoonia

6.2.2 Verkkaisuus ja arjen rutiinit

Minulla oli paljon ideoita ja suunnitelmia aloittaessani harjoitteluni Tyttiksessä. Huomasin pian, etten voi syöksyä tyttöjen arkeen omien ideoitteni kanssa. Minun oli annettava aikaa tutustumiseen ja heidän arkeensa asettumiseen. Huomasin, että he ovat helposti lähestyttäviä, elämäniloisia ja . janoisia nuoria naisia, jotka mahdollisesti innostuisivat heidän arkeensa nivoutuvasta taidetyöskentelystä.

Tein pikkuhiljaa taidetarvikehankintoja. Ostin isoja papereita, sormivärejä siveltimiä, pahveja, huopakankaita, pullovärejä, tussia, muovailuvahaa, papereita, rautalankaa ja liituja. Tyttiksessä on nyt perusvarasto kuvallista työskentelyä varten.

Tytöt käyvät pari kertaa viikossa kaupassa. Heillä ei ole kiire. Kaupassakäynti on ohjelmanumero, josta otetaan ilo irti. Pysähdytään ihailemaan hedelmä- ja vihannesosaston väriloistoa. Välillä kikatetaan. Katsotaan kauppalistaa ja suunnistetaan mutkien kautta oikeille hyllyille. Äänestetään, mitä ostetaan herkuksi. Autmatkalla takaisin lauletaan täysin rinnoin. Pohdin omaa kiirettä ja kireyttäni kaupassa.

6.2.3 Ruokapöydän ääressä jaetaan kokemuksia

Tyttiksessä laitetaan joka ilta yhteinen ateria. Kukin valmistaa sen vuorollaan yhdessä suunnitellun listan mukaan. Pöytä katetaan kauniisti. Kun kaikki siskot, kuten he toisiaan kutsuvat, istuvat pöydässä, toteutuu ajatus siitä, että yhdessä syöminen on enemmän kuin vain energian tankkausta. Kun syödään, kännykät ja televisio ovat suljettuina. Pöydän ääressä keskustellaan paljon. Keskustelu käy vilkkaana. Jaamme usein puheenvuorot, jotta jokainen saa ajatuksensa kuuluviin. Tytöt keskustelevat hyvin syvällisesti omista toiveistaan, seurustelusuhteistaan ja myös keskinäisistä väleistään. Ristiriitoja on. Pettymyksiä, kaipausta, vaikeutta elää nuoren naisen elämää hiukan erilailla, kuin valtaosa nuorista naisista elää. Tytöt tarvitsevat ohjaajaa kulkemaan rinnallaan näiden vaikeiden tunteiden läpi. Usein hyvin vaikeat, kyynelten läpi käydyt asiat päätyvät halauksiin tai naurunremakkaan. Avoin ja rakastava ilmapiiri, jossa kiittämisen ja kannustamisen pedagogiikkaa noudatetaan, saa aikaan tervettä kasvua.

Laura (nimi muutettu) kertoi, että joku oli kiusannut häntä koulussa hänen toispuoleisesta halvauksestaan. Hän kertoi oppineensa ystävältään, joka kulkee sähköpyörätuolilla, miten kannattaa vastata kiusaajille. +Mä kuule sanoin, että mulla on hemiplegia ja mä oon siitä tosi ylpee! Sit mä menin peilin eteen ja sanoin, et onpas tossa hyvännäköinen ja kiva mimmi! +

Tämän kuulosti hyvältä. Lauran on ollut hyvin vaikea hyväksyä itsensä. Hän on vihannut kaikkia aktiviteetteja, joissa on kehitysvamma- tai inva- etuliite. Hän haluaa käydä karaokebaareissa ja diskoissa, joissa voi nauttia alkoholia ja olla yöhön asti.

Näinä viikkoina olen keskustellut hänen kanssaan usein erityisyydestä ja riippuvuudesta. Olemme keskustelleet siitä, kuinka tärkeää ja vaikeaa on hyväksyä itsensä sellaisena kuin on, kaikkine ominaisuuksineen. Se, että on riippuvainen toisen ihmisen avusta, apuvälineistä tai lääkityksestä, ei tee elämästä arvotonta tai huonoa. Itsekin teen jatkuvasti työtä itseni hyväksymisen kanssa ja olen riippuvainen monenlaisesta avusta ja tuesta. Esitin hänelle ajatuksen siitä, miten

paljon yhteiskunnassamme on korjattavaa sen sijaan, että hänessä olisi jotakin, joka pitäisi korjata, parantaa ja muuttaa. Me olemme kaikki se, mitä meillä on. Elämämme arvo ei ole laskettavissa. (Vehmas 2005, 115,167.)

6.2.4 +Mä maalaan mun pahan olon pois!+

+Antakaa mulle maalit, pensselit ja iso paperi, mä haluan maalata mun pahan olon pois!+huutaa Milla (nimi muutettu) eräänä iltana tullessaan kotiin. Ripsivärit ovat valuneet poskille. Hänen silmänsä punoittavat itkemisestä. Hänen poikaystävänsä on jättänyt hänet. Hän laittaa musiikin soimaan, istuu lattialle ja maalaa isolle pahville mustalla ja punaisella suurin liikeradoin ja vahvoin ottein. Maalaukseen ilmestyy myös valkoista ja vihreää. Hän sanoi, että vihreä ja valkoinen ovat toivonpilkahduksia.

Heti maalauksen jälkeen Millan äiti tulee hakemaan häntä viikonlopunviettoon lapsuudenkotiin. Milla on vielä suuren tunnekuohun vallassa. Hän saa poissaolo-kohtauksen ja rupeaa itkemään jälleen. Hän itkee äitinsä sylissä. Ohjaajan ja äidin kanssa keskustellaan pitkään hylätyksi tulemisesta, erilaisuudesta, vanhempien erosta. He lähtevät Tyttiksestä vasta, kun Milla on rauhoittunut.

Taideterapeutti Hanna Hentinen puhuu erilaisten kokemusten ja tunnetilojen tuomisesta kokemuksen piiriin. Se on yksi taideterapian parantavista elementeistä. Milla pystyi maalaamisen kautta antamaan ulkoisen, näkyvän muodon kokemukselleen ja tunteelleen. Ilmaisun kautta hän voi oppia havaitsemaan tunteitaan ja niiden kautta syntyviä oivalluksia. (Hentinen 2007, 108.)

6.2.5 Kivi - kanava muistoihin

Harjoitteluni aikana jaoin tyttöjen kanssa monta hetkeä, jolloin voimakas aistikokemus on ikään kuin ohittanut häiritseviä tekijöitä ja vienyt mielen jonkin tärkeän asian ytimeen. Eräänä iltana olin tuonut kasan pinnoiltaan ja muodoiltaan erilaisia kiviä Tyttiksen olohuoneen lattialle. Olin ajatellut, että niitä voi tunnustella ja maalata.

Sara (nimi muutettu) oli levoton. Hän puhui taukoamatta ja tuli olohuoneeseen seisomaan eteeni. Annoin vaistomaisesti hänen käsiinsä soikean, pinnaltaan epätasaisen kiven. Hän pysähtyi, puristi kiveä kaksin käsin ja laittoi silmänsä kiinni. Hän rauhoittui silminnähdessä ja alkoi kertoa lapsuudestaan, leikeistään ja perheestään. Seurasin tilannetta yllättyneenä. Kiven tuoman voimakkaan aisti-elämyksen merkitys oli suuri. Silmien sulkeminen voimisti muita aisteja.

Kivien tunnustelussa toteutui se, että ulkoisen esineen sensorinen tutkiminen voi kehittää omien, sisäisten tuntemusten havainnointia. Se mahdollistaa kontaktin omiin tunteisiin ja aistimuistoihin. Elävät aistikokemukset tuovat mieleen eläviä muistoja. (Rankanen 2007, 68.)

Moniaistiset kokemukset ovat usein arkisia. Niitä olemme Tyttiksessä kokeneet luonnossa liikkeessämme, leipoessamme ja käsitöitä tehdessämme. Kaikki tytöt ovat olleet innolla mukana moniaistisessa työskentelyssä. Erityisen innokas on ollut Siru (nimi muutettu). Häneltä puuttuu hajuaisti ja lähimuisti. Huomaan, että hänelle tuntoaistimukset, valot, värit, äänet ja maut ovat erityisen tärkeitä. Hän ompelee mielellään. Hän palaa muutaman päivän välein kirjontatyöhönsä, joka on ollut työn alla jo noin kuukauden ajan. Hän ompelee taitavasti huopakankaalle erilaisin langoin värikästä maisemaa. Olen havainnut, että hän muistaa ompelutyönsä, kun kysyn häneltä, haluaako hän jatkaa sitä. Voiko olla, että lähimuistiin rekisteröity voimakkaan tuntoaistielämyksen antama ompelu?

Kuva 4. Maanantai-ilta. Ompeluseurat ennen Salkkareita.

6.2.6 Torstai-iltana kynttilän valossa

Tytöillä on ollut riitaa. Tunnelma on levoton ja kireä. Yhteisiä sääntöjä on rikottu ja toisten yksityisyyttä loukattu. Päätämme unohtaa illan kaikki suunnitellut toimet. Sytytämme kynttilän ja istumme olohuoneeseen. Siinä hämärässä, pienen kynttilän valaisemassa huoneessa, puhumme läpi kaikki mieliä painavat asiat. Voimakas ja tiheä läsnäolon tuntu täyttää huoneen. Jokainen uskaltaa rehellisesti puhua tunteistaan, myös tytöistä hiljaisimmat. Keskusteluun . puhumiseen ja kuuntelemiseen, käytetään paljon aikaa. Palaveri päättyy kyyneliin ja aitoihin halauksiin, anteeksipyyttämisiin ja . antamisiin. Kohta tuttu kikatus ja hupsuttelu täyttää huoneen. Lähdemme kauppaan ja ostamme tarpeet oranssiin kasvisosekeittoon. Sitä keitetään hartaasti. Siitä tulee taivaallisen hyvää! Myöhäisellä illallisella istuu nälkäisiä siskoja, jotka ovat oppineet jotain hyvin tärkeää elämästä ja siitä, miten erimielisyydet voidaan selvittää.

7 KIRKASTAN SÄVYJÄ

Seuraavassa arvioin sitä, miten työlleni asettamat tavoitteet täyttyivät. Miten ja millä keinoin ilmaisulliset keinot voivat toimia identiteetin tukena? Millaisena itsenäistymisprosessi näyttäytyy asumispalvelun näkökulmasta? Minkälaisia kysymyksiä ja haasteita syntyi prosessin aikana?

7.1 Ilmaisullisten keinojen toimivuus identiteetin tukena

Tytöt kohtasivat arjessaan tilanteita, joissa he tulivat väärin ymmärretyiksi tai kaltoin kohdelluiksi. Eräänä päivänä Milla oli kahvilassa. Maksaessaan hän huomasi, ettei rahaa ollut tarpeeksi. Asian selvittäminen ja maksusta sopiminen aiheuttivat Millalle hämmennystä ja hätää. Tunnetila purkautui itkuna kotiin tultua. Tyttöjen käyttäytymistä hallitsivat usein voimakkaat tunteet. Havaitsin, että he olivat usein täysin itseensä keskittyneitä. Pysin suuntaamaan heidän ajatuksiaan muuhun. Tarjosin mahdollisuutta unohtaa itsensä ympärillä pyörivät ajatukset keskittymällä esimerkiksi tanssiin, kirjoittamiseen tai muovaamiseen. Tässä todentuu Mihaly Csikzentmihalyin näkemys psyykkisen energian käyttämisestä. Oman itsen ja tunnetilojen tarkkailu kuluttaa psyykkistä energiaa. Vaatimatonkin luova toiminta, tarkkaavaisuuden kohdentaminen pois itsestä, voi muuttaa tunnetiloja ja kokemuksia ehyemmiksi. Tällaiset kokemukset tukevat identiteettiä. (Mantere 2007a, 17; Mantere 2007b, 198.)

7.2 Itsenäistymisprosessi asumispalvelun näkökulmasta

Asumispalvelu voi tukea asukkaiden itsenäistymistä, jos siinä on huomioitu asukkaan yksilölliset tarpeet ja yhteisöllisyys. Mielestäni hyvän asumispalvelun perusrakenteisiin kuuluu mahdollisuus itseilmaisuuksiin. Erityisesti tähän tarvitaan nykyistä enemmän lisävoimia. Lievästi kehitysvammaiset henkilöt elävät monien lakien ja säädösten rajapinnoilla. Heidän on vaikeaa saada esimerkiksi keskusteluapua psykoterapian muodossa, koska kuuluvat vammaistuen piiriin. Harjoit-

teluprosessini aikana havaitsin, että monet sujuvasti itseään ilmaisevat nuoret olisivat hyötäneet eri terapiamuodoista. Kuitenkin vain harvat terapeutit ottavat vastaan kehitysvammaisia asiakkaita.

Oman näkemykseni mukaan asumispalvelun asiakkaalla tulee olla mahdollisuus taidepohjaiseen työskentelyyn sekä omassa kodissaan, että tarvittaessa kodin ulkopuolella esimerkiksi taideterapiaryhmässä.

7.3 Mitä ilmaisullisilla keinoilla voidaan saavuttaa?

Ilmaisullisten keinojen vaikuttavuutta ei voi mitata neljännesvuosikatsauksin. Niiden vaikutukset voivat näkyä välittömästi tai vasta vuosien päästä. Ilmaisullinen toiminta on palvelua, joka annetaan ja käytetään samanaikaisesti. Palvelun antajalla on suuri vastuu ammattilaisena ja lähimmäisenä. Mitä tässä hetkessä tapahtuu? Tuloksena voi olla hyvän läsnäolon tunne, ainutlaatuinen kokemus. Se voi myöhemmin johtaa ääneen, kuvaan tai liikkeeseen, joiden kautta tekijälle syntyy uusia oivalluksia itsestään ja ympäristöstään. Minuus vahvistuu. (Mantere 2007c, 205.)

7.4 Lisää värejä

Kehitysvammaiselle tarjotaan palveluja monelta taholta. Järjestelmä on sirpaleinen. Hyvin järjestetystä koulutuksesta ei ole hyötyä, mikäli siinä ei huomioida työllistymistä. Tarvittavien apuvälineiden puute hankaloittaa asumista ja harrastamista. Epäsopiva lääkitys alentaa toimintakykyä. Moni sosiaalisesti ja taiteellisesti lahjakas kehitysvammainen jää ikään kuin nupuksi eikä pääse kukoistamaan. Ympäristön tulisi antaa hänelle mahdollisuus kokeilla ja näyttää taitonsa, joista voi olla suurta iloa ja hyötyä.

Miten kehitysvammaiselle ihmiselle voitaisiin tarjota eheä palvelukokonaisuus, jossa elämän eri osa-alueet olisi huomioitu? Ituja elämän eri osa-alueet huo-

mioivasta toiminnasta olen nähnyt muun muassa Aino- ja Oiva-koulutuksessa. Haluaisin perehtyä enemmän tällaiseen työmuotoon.

Kehitysvammaisten asumisyksiköt ovat usein laitosmaisia tila- ja sisustusratkaisuiltaan. Aukkaat itse voivat yleensä vain vähän vaikuttaa niiden suunnitteluun. Tiloilla on hyvinvoinnin kannalta suuri merkitys. Tila voi kutsua ja houkutella luovaan työskentelyyn tai rauhoittumiseen. Toisaalta tilojen harmaus ja ankeus voi latistaa ja passivoida. Pienelläkin työllä voi saada ympäristöön ja asukkaan arkielämään uutta **värä**. Maalataan yksi seinä ja ripustetaan asukkaiden taide- teoksia yhteistiloihin.

8 OMAT VÄRINI

Tyttiksessä, keltaisessa talossa Järvenpään perukoilla, tapahtuu suuria asioita. Sen asukkaat oppivat elämisen taitoja, kukin omassa tahdissaan, omina ainutlaatuisina persooninaan. Rakkaus, läsnäolo, ja itseilmaisun vapaus mahdollistavat kasvun.

Jotkut vanhemmat odottavat lapsiltaan nopeaa kehitystä, kypsymistä ja kasvamista aikuisiksi. Kasvuprosessit ovat kuitenkin hitaita. Jos vanhempi ei hyväksy lastaan, hänen on ohjaajien kannustuksesta ja tuesta huolimatta vaikeampaa hyväksyä itsensä. Usein ylisuojelevat vanhemmat estävät oman nuorensa kehityskriisien läpikäymisen onnistuneella tavalla. Jos erityisen nuoren vanhemmilla ei ole läpityöskentelykanavaa omalle kriisilleen, syyllisyys erityisyydestä voi estää nuorta kehittymästä tahtovaksi, tunteensa ilmaisevaksi ja oman arvonsa tuntevaksi toimijaksi.

Opinnäytetyöprosessini aikana olen käynyt läpi valtavan aivomyrskyn pohtiesani tavallisuutta ja erityisyyttä. Mikä tekee ihmisestä erityisen? Kuka on normaali? Ihmettelyäni ovat tukeneet ja lisänneet Simo Vehmaksen ajatukset erityisyydestä ja vammaisuudesta. Pohdin yhteiskuntaamme. Miksi keskeneräisyys, hitaus, säröt, kolhut ja lommot pitää korjata, tasoittaa, kiillottaa, täydentää?

Pohdin läsnäolon ja rauhallisuuden merkitystä vuorovaikutuksessa Tyttiksen asukkaiden kanssa. Onko niin, että vain nopeat ja sähkökät henkilöt ovat kelvollisia nykyelämässä? Erityistä tukea tarvitsevat henkilöt oppivat usein hitaasti. Hitaus tulee liiketoiminnan näkökulmasta kalliiksi. Hitaat eivät ole kovin tuottoisia.

Uskaltaakseen heittäytyä ja ilmaista tunteitaan ihminen tarvitsee jonkun, joka on läsnä ja kulkee hänen mukanaan. Läsnäolo on rauhallisuutta ja avoimuutta. Se on huomiokyvyn lisääntymistä, hereillä oloa. Läsnäolo itsessään on toisen kohtaamista.

Ilman läsnäolon taitoa en voi aidosti kohdata Tyttiksen tyttöjä. En voi tarjota heille mahdollisuuksia taidetyöskentelyyn, ellen ole itse läsnä. Läsnäoloa ei voi oppia kirjoista tai kursseilla. Se on oma asenne, valinta, päätös.

Lievästi kehitysvammaisten nuorten on erityisen vaikeaa hyväksyä erilaisuutensa. Eräs Tyttiksen tytöistä kuvasi ristiriitaansa: hänellä on vamma, joka ei näy päällepäin, vaan ilmenee hänen käytöksessään ja tavoissaan toimia. Hän puhui siitä, kuinka vaikeaa on hyväksyä itsensä ja kehitysvammaisuutensa.

Ei voi itsenäistyä jos ei tunne itseään. Tyttiksessä huomasin, kuinka taide avaa väyliä oman ainutlaatuisuuden ja tunteiden tunnistamiseen ja tunnustamiseen sekä itselle että yhteisölle. +Antakaa mulle pensseli, iso paperi ja maalit . mä maalaan mun pahan olon pois!+

Minussa on tapahtunut liikahduksia. Ymmärrykseni elämästä on saanut uusia sävyjä ja asteita. Olen saanut jakaa suuria asioita tyttöjen kanssa sateisena ja pimeänä syksynä 2011 ja kirkkaana keväänä 2012.

Toivon, että pystyin nostamaan esiin asioita ja kuvaamaan hetkiä, jotka tuovat esiin jotakin siitä värikkäästä ja täynnä elinvoimaa olevasta maailmasta, johon olen saanut sukeltaa: maailmasta, joka ansaitsee tulla näkyväksi ja kuuluvaksi meille kaikille. Mietin, mitä metsästä raahaamassamme ja ruokapöydän ylle ripustamassamme oksassa roikkuu tänä päivänä.

Kuva 5

LÄHTEET

- Arvio, Maria & Aaltonen, Seija 2011. Kehitysvammainen potilaana. Helsinki: Duodecim.
- Ekmark, Maritta; Heiniluoma, Susanna; Huotari, Irma; Leino, Sanna ja Puranen, Tuula 2011. Omaa kotia kohti. Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tampere.
- Estrella K. 2011. Ekspressiivinen terapia. Teoksessa: Malchiodi (toim.) Ilmaisuterapiat. Unipress. 229-257.
- Fraser, Benjamin 2010. The work of (creating) art. Cultural studies Vol 24, No. 4 July 2010, 508-532.
- Halmetoja, Veikko 2012. Ensimmäinen askel ei pelota Heidiä. Helsingin Sanomat 24.12, C3.
- Harajärvi, Minna 2009. Kuntien näkemyksiä kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelujen kysynnästä ja tarjonnasta sekä kehittämishaasteista. Teoksessa Antti Teittinen (toim.) Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut? Kehitysvammaliiton selvityksiä 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 8-58.
- Haveri, Minna 2013. Tutkija (TaT), Aalto-yliopisto. Helsinki. Henkilökohtainen tiedonanto 5.4.
- Haveri, Minna 2010. Nykykansantaide. Aalto-yliopisto / Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 102. Maahenki oy.

- Heikkilä, Hanna; Kekki, Susanna & Rajalahti, Aarne 2010. Luento Yksilöllinen tuki ja muuttovalmennus-koulutuspäivillä 7.-8.10.2010. Kehitysvammaisten palvelusäätiö. Tampere.
- Hentinen H. & Rankanen M. 2007. Uuden terapiasuhteen aloitus. Teoksessa Rankanen, Hentinen & Mantere. Taideterapian perusteet. Duodecim. 99-102.
- Hägglund T-B. 1991 Psykoanalyysin luovuus ja luovuuden psykoanalyysi. Teoksessa Hägglund & Nummikko-Pelkonen (toim.) Psykoanalyysin luovuus. Psykoanalyytikko Vilja Hägglundin juhlakirja 23.2.1991. Gummerus. 25-39.
- Isomäki, Ahti 2011. Alkusanat. Teoksessa Esa Vienamo, Ahti Isomäki & Jaana Isomäki (toim.) Löytöjä . outsider art from Finland. Hämeenlinna: Taidekeskus Kettuki. 5-7.
- Jaakkola, Laura 2012. Kun rinnat ovat turhat. Basso 1, 30-31.
- Kantokopi, Otso 2011. Kehitysvammaiset, luovuus, taide ja säännöt. Teoksessa Esa Vienamo, Ahti Isomäki & Jaana Isomäki (toim.) Löytöjä- outsider art from Finland. Hämeenlinna: Taidekeskus Kettuki. 8-10.
- Kantokorpi, Otso 2011. Poissa silmistä. Blogissa Alaston kriitikko 6.6.2011. Viitattu 15.3. 2013.
<http://alastonkriitikko.blogspot.fi/2011/06/julkaistua-161-poissa-silmista.html>. Tuloste tekijän hallussa.
- Kivilähde, Johanna; Lindeberg, Mai; Penttilä Marjo 2012. «Mä oikein venyn, kun mä maalaan». kehitysvammainen oppilas kuvataideterapeuttisessa toiminnassa. Teoksessa Päivi-Maria Hautala & Eija Honkanen (toim.) Kuva kantaa. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu. 69-80.

- Kortelainen, Janne; Utriainen, Janne 2012. Toive on minulla yksi: Nuorten kehitysvammaisten henkilöiden palvelujen tarvekartoitus Lahden kaupungissa. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Järvenpään toimipaikka. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Koskinen, Katri 2000. Pienistä peileistä näkyy kaunista. Teoksessa Heini Saraste (toim.) Mikä nainen - kuusi tarinaa vammasta ja naiseudesta. Edita. 119-140.
- Kovasikajuttu the punk syndrome. Viitattu 10.4.2013. www.kovasikajuttu.fi. Tuloste tekijän hallussa.
- Könkkölä, Kalle 2006. Itsenäisen elämän mähinnousu Suomeen. Teoksessa Tahtoa, todellisuutta, toivoa. Suuri kertomus henkilökohtaisesta avusta. Helsinki: Kynnys ry. 18-30.
- Maaseudun sivistysliitto 2013. <http://www.msl.fi/index.php?pid=3&cid=3>. Viitattu 26.2.13. Tuloste tekijän hallussa.
- Malchiodi Cathy A. 2010 Ekspressiivinen taideterapia ja monitaiteelliset lähestymistavat. Teoksessa Cathy A. Malchiodi (toim.) Taideterapian käsikirja. Unipress. 133-146.
- Malchiodi, Cathy A. 2010. Kliiniset lähestymistavat taideterapiaan. Teoksessa Cathy A. Malchiodi (toim.) Taideterapian käsikirja. Unipress. 54-57.
- Manninen, Anja, Pihko, Helena & Kaski, Markus (toim.) 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: SanomaPro.
- Mantere, Meri-Helga 2007. Luovuuden ulottuvuuksia taideterapiassa. Teoksessa Rankanen, Hentinen & Mantere. Taideterapian perusteet. Helsinki: Duodecim. 190-199.

Mantere, Meri-Helga 2007. Postmodernismin haaste taideterapialle. Teoksessa Rankanen, Hentinen & Mantere. Taideterapian perusteet. Helsinki: Duodecim. 200-207.

Mantere, Meri-Helga 2007. Taiteen ja terapian yhteinen kuva. Teoksessa Rankanen, Hentinen & Mantere. Taideterapian perusteet. Helsinki: Duodecim. 11-15.

Marjamäki, Katja; Myllykoski, Marjo & Korhonen, Tommi 2010. Luento Yksilöllinen tuki ja muuttovalmennus-koulutuspäivillä 7.-8.10.2010. Kehitysvammaisten palvelusäätiö. Tampere.

Mietala, Reetta; Teittinen, Antti; Vesala, Hannu T. 2013. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus. Kansainvälisiä esimerkkejä ja vertailu Suomeen. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Moilanen, Anne 2011. Hirveän hempeä nainen. Tulva. 2/2011.

Nurmi-Koikkalainen, Päivi 2006. Vammaisuus ja toisen henkilön avuntarve. Teoksessa Marjo Heinonen ja Heini Saraste (toim.) Tahtoa, todellisuutta, toivoa. Suuri kertomus henkilökohtaisesta avusta. Helsinki: Kynnys ry. 31-39.

Näkövammaisten keskusliitto ry. 2006. Vammaisten naisten tavoiteohjelma. Viitattu 3.4.2013.

[http://www.nkl.fi/fi/etusivu/ajankohtaista/julkaisu/muut/olennainen.Tuloste_tekijan_hallussa.](http://www.nkl.fi/fi/etusivu/ajankohtaista/julkaisu/muut/olennainen.Tuloste_tekijan_hallussa)

Palonen-Munnukka, Riitta 2011. Rakkautta, läheisyydestä suudelmiin. Opas kehitysvammaisten seksuaalisuuden kohtaamiseen kehitysvammaisten parissa työskenteleville ammattilaisille ja omaisille. Mediapinta.

- Rankanen, Mimmu 2007. Kuvataiteen erityispiirteet terapian jäsentäjinä. Teoksessa Rankanen, Hentinen & Mantere. Taideterapian perusteet. Helsinki:Duodecim. 65-90.
- Rankanen, Mimmu 2011. Taiteen ja terapian vuoropuhelu. Interdisciplinary Studies Journal.Vol 2. No:1.2012. s.32-43.
- Reinikainen, Marjo-Riitta 1999. Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo. Teoksessa Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit. Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Janus 7(4). Jyväskylän yliopisto. 341-351.
- Reinikainen, Marjo-Riitta 2007. Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit. Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 304. Jyväskylä.
- Sava, Inkeri & Katainen, Arja 2000.Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa Inkeri Sava & Virpi Vesanen-Laukkanen (toim.) taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS-kustannus. 22-39.
- Siivonen, Katriina; Kotilainen, Sirkku & Suoninen, Annikka 2011. Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Myrsky- hankkeessa. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura ry. Helsinki. Verkkojulkaisuja 44. www.nuorisotutkimusseura.fi
- Skytt, Riitta 2011. Katso vammaista. Blogissa Habitus Miserabilis ad Institutum . Rääpäleestä instituutioksi 28.9.2011. Viitattu 30.3. 2011. <http://habitusmiserabilis.blogspot.fi/2011/09/katso-vammaista.html>. [Tuloste tekijän hallussa.](#)

Skytt, Riitta 2013. Tyylikästä ja tyyliöntä. Blogissa Habitus Miserabilis ad Institutum - Rääpäleestä instituutioksi 23.1.2013. Viitattu 11.3.2013 <http://habitusmiserabilis.blogspot.fi>. Tuloste tekijän hallussa

Sochor, Pavel 2013. Art as support for persons with disabilities. Institute for Research in Inclusive Education. Masaryk University. Faculty of Education. Czech Republic. In Press.

Taidepesula 2013. Viitattu 12.3.2013 www.taidepesula.fi Tuloste tekijän hallussa.

Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 30.3.2013. http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/18

Vehmas, Simo 2010. Kuka kokee ja mitä kokee? Teoksessa Simo Vehmas (toim.) Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus. Suomen Vammaistutkimuksen Seuran 2. vuosikirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Vehmas, Simo 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus

Venkula, Jaana 2011. Alussa on teko III . epävarmuudesta ja varmuudesta. 2.painos. Helsinki: Books on Demand GmbH.

Venkula, Jaana 2011. Alussa on teko IV . taiteen välttämättömyydestä. 2.painos. Helsinki: Books on Demand GmbH.

Viitala, Sara; Wiinikka, Tytti; Åkerblom, Satu 2007. Parempaan kehitysvammaisten asumiseen. Viiden asumisyksikön arviointi. Suomen ympäristö 43/2007. Helsinki: Edita